

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

**Установа адукацыі
“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”**

В. С. НОВАК, А.А. КАСТРЫЦА, А.М. ПАЛУЯН

ФАЛЬКЛОРНАЯ ПРАКТЫКА

**ПРАКТЫЧНЫ ДАПАМОЖНІК па раздзеле
“ПРЫКМЕТЫ І ПАВЕР’І СЯМЕЙНАЙ АБРАДНАСЦІ”
для студэнтаў спецыяльнасці
1-21 05 01 “Беларуская філалогія”**

**Гомель
УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”
2009**

УДК 398.3 (= 161.3) : 378.147.88 (075.8)
ББК 82.3 (4 БЕІ = 411.3) - 4 : 63.52 (=411.3) – 731 я73
Н 723

Рэцэнзент:

кафедра беларускай культуры і фалькларыстыкі установы
адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”

Рэкамендаваны да выдання навукова-метадычным саветам
установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”

Новак, В.С.

Н 723 Фальклорная практыка : практычны дапаможнік па раздзелу
“Прыкметы і павер’і сямейнай абраднасці” для студэнтаў
спецыяльнасці 1- 21 05 01 “Беларуская філалогія” / В. С. Новак,
А.А. Кастрыца, А.М. Палуян; М-ва адукацыі РБ, Гомельскі
дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Гомель: ГДУ імя
Ф. Скарыны, 2009. – 59 с.

Практычны дапаможнік па раздзелу “Прыкметы і павер’і
самейнай абраднасці” фальклорнай практыкі накіраваны на
аказанне дапамогі студэнтам ў авалоданні навыкамі апрацоўкі
набытага матэрыялу ў адпаведнасці з асноўнымі пытаннямі і
адрасаваны студэнтам спецыяльнасці 1- 21 05 01 “Беларуская
філалогія”.

УДК 398.3 (= 161.3) : 378.147.88 (075.8)
ББК 82.3 (4 БЕІ = 411.3) - 4 : 63.52 (=411.3) – 731 я73

© Новак В.С., Кастрыца А.А.,
Палуян А.М., 2009

© УА “Гомельскі дзяржаўны
універсітэт імя Ф. Скарыны”, 2009

ЗМЕСТ

Уводзіны	4
1 Гісторыя збірання і вывучэння прыкмет і павер'яў.....	5
2 Прыкметы і павер'і, звязаныя з вяселлем	15
3 Радзінна-хрэсьбінныя прыкметы і павер'і	31
4 Абрады, звычаі і павер'і радзіннага комплексу жыхароў	
Веткаўшчыны: хрысціны	37
5 Радзінна-хрэсьбінныя прыкметы і павер'і.....	43
6 Пахавальныя прыкметы і павер'і	56

Уводзіны

Практыкі з'яўляюцца часткай адукацыйнага працэсу падрыхтоўкі спецыялістаў і накіраваны на замацаванне ў вытворчых умовах ведаў і ўменняў, якія атрыманы ў працэсе навучання ў вышэйшай навучальнай установе, на авалоданне вытворчымі тэхналогіямі і навыкамі вырашэння сацыяльна прафесіянальных задач.

Мэтай фальклорнай практыкі з'яўляецца авалоданне першаснымі практычнымі навыкамі прафесійнай дзейнасці, звязанай са збіраннем фальклору. Практычная работа студэнтаў па збіранні вусна-паэтычных матэрыялаў паглыбляе і пашырае веды па фальклору, атрыманыя на лекцыях і практычных занятках, знаёміць з жывым бытаваннем вуснай народнай творчасці, дазваляе непасрэдна сустрэцца з выканаўцамі фальклорных твораў і набыць навыкі збіральніцкай дзейнасці.

Практычны дапаможнік па раздзеле “Прыкметы і павер’і сямейнай абраднасці” фальклорнай практыкі ўключае прыкметы і павер’і, звязаныя з вяселлем, радзінна-хрэсьбінныя прыкметы і павер’і, пахавальныя прыкметы і павер’і, накіраваны на аказанне дапамогі студэнтам ў авалоданні навыкамі апрацоўкі набытага матэрыялу ў адпаведнасці з асноўнымі пытаннямі і адрасаваны студэнтам спецыяльнасці 1- 21 05 01 “Беларуская філалогія”.

1 Гісторыя збірання і вывучэння прыкмет і павер'яў

Першыя публікацыі прыкмет і павер'яў, у параўнанні з іншымі жанрамі вуснай народнай творчасці, з'явіліся даволі позна – у XIX стагоддзі. Так, у 1853 г. выходзіць у свет “Даследаванне пра ваўкалакаў на аснове беларускіх павер'яў” П. Шпілеўскага [25], у якім аўтар звяртае ўвагу на багацце беларускай народнай вусна-паэтычнай культуры і недастатковую вывучанасць розных з'яў айчыннай даўніны: “Беларусь настолькі знакаміта сваімі паданнямі, што калі ведаеш пра ўсё гэта, шкадуеш, – чаму да нашага часу навукоўцы не жадаюць звярнуць увагу на гэты край і вывучыць яго ва ўсіх галінах айчыннай даўніны. А Беларусь варта таго. Гэты куточак нашай Айчыны па справядлівасці можна назваць сталіцай старажытнай славянска-рускай міфалогіі: там выток усіх язычніцкіх вераванняў продкаў нашых” [25, с. 1-2].

У 1858 г. на старонках “Этнаграфічнага зборніка” ў працы “Этнаграфічны погляд на Віленскую губерню” А. Кіркора была змешчана характарыстыка народных вераванняў беларусаў Віленскай губерні [11]. Дзякуючы даследчыку, у навуковы ўжытак увайшлі прыкметы і павер'і аб розных баках жыцця віленскага селяніна.

У працы “Збор песень, казак, абрадаў і іншых звычаяў сялян Паўночна-Заходняга краю”, выдадзенай М. Дзмітрыевым у 1869 г. ў Вільні, асобнай часткай пададзены “суеверия и предрассудки” [7], прадстаўлены звесткі, звязаныя з выкліканнем дажджу, з народнымі ўяўленнямі пра першы гром, з міфалагічнымі вераваннямі, адлюстраванымі ў пахавальнай абраднасці і г.д. Е. Раманаў, ацэньваючы ролю зборніка і яго месца ў кантэксце развіцця тагачаснай беларускай навукі, звярнуў увагу на асобныя недахопы ў размяшчэнні матэрыялаў: “Часам у творах не знаходзілася ніякага сэнсу з-за пропускаў, скажэнняў, мноства памылак друку і няправільнай расстаноўкі знакаў прыпынку” [19, с. I].

Беларускімі прыкметамі і павер'ямі цікавіўся вядомы збіральнік і фалькларыст П. Шэйн. У яго зборніках “Беларускія народныя песні з абрадамі, звычаямі і прымхамі, што да іх адносяцца, з дадаткам тлумачальнага слоўніка і граматычнымі заўвагамі” (1874 г.) і “Матэрыялы для вывучэння быту, мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю” (1902 г.) сярод іншых жанраў прадстаўлены прыкметы і павер'і, што датычаць розных бакоў сялянскага жыцця. Е. Раманаў заўважыў, што “шаноўны збіральнік занадта вялікую ўвагу звярнуў на колькасць матэрыялаў на шкоду іх якасці і не зрабіў у іх строгага выбару” [15, с. 6]. На наш погляд, актуальнасць прац П. Шэйна відавочная: важны не толькі сам факт вылучэння прыкмет і павер'яў сярод іншых жанраў як асобных відаў фальклору, але і ўвага да іх зместу і непасрэднай сувязі з жыццёвымі з'явамі.

У артыкуле “Аб прыкметах” (“Мінскія епархіяльныя ведамасці”, 1884г., № 15-16) сцвярджаецца, што прычынай узнікнення прыкмет, як

увогуле і ўсіх прымхаў, з’явіўся страх перад прыродай, якую “язычнік, як вядома, абагаўляў і адносіўся да яе з аднаго боку як да боства спрыяльнага, а з другога – як да боства грознага і страшнага” [15, с. 425-426]. Заўважым, што аўтар дадзенай працы падзяляе прыкметы на 9 груп: 1) прыкметы, звязаныя з добрай і благой сустрэчамі; 2) прыкметы, якія грунтуюцца на асаблівасцях чалавечага цела; 3) прыкметы, звязаныя з трэскам у якой-небудзь частцы дома; 4) прыкметы аб агні і яго праявах; 5) прыкметы аб жывёле; 6) прыкметы, якія датычаць добрых і злых дзён і гадзін; 7) прыкметы адносна нябесных з’яў; 8) прыкметы астралагічнага характару; 9) прыкметы, якія маюць месца ў жыцці чалавека ад яго нараджэння да смерці. Каштоўнасць дадзенага даследавання, на наш погляд, заключаецца не толькі ў падрабязнай для таго часу тэматычнай класіфікацыі прыкмет і павер’яў, але і ў спробе іх навуковага асэнсавання. Да недахопаў можна аднесці жанравае неразмежаванне прыкмет і павер’яў і іх разгляд толькі як прыкмет.

Істотнымі падаюцца прадстаўленыя ў працы З. Радчанка “Гомельскія народныя песні” (1888 г.) міфалагічныя ўяўленні пра Святую Пятніцу і ведзьмаў, якія забіраюць на Юр’я малако ў кароў, робяць заломы, а таксама пра ваўкалакаў, вера ў якіх была надзвычай папулярнай у народзе. Даследчыца робіць выснову, што прыкметы, павер’і і некаторыя забабоны “гомельскіх беларусаў такія ж самыя, як і ў астатняй Беларусі і Маларосіі” [18, с. XIV].

Заслугоўвае ўвагі даследчыкаў этнаграфічны зборнік Дз. Булгакоўскага “Пінчукі” [16], у якім аўтар робіць спробу сістэматызацыі прыкмет і павер’яў у адпаведнасці з пэўнымі тэматычнымі групамі: 1) прыкметы, якія адносяцца да святаў; 2) на розныя выпадкі жыцця (пры палявых работах; пры смерці; пры пахаванні; пасля пахавання; падчас навальніцы; падчас пажару; пры сустрэчы з некаторымі жывёламі; пры выгане жывёлы ў поле; ад хвароб; адносна дзяцей); 3) павер’і пра паходжанне некаторых жывёл; 4) павер’і пра русалак, чараўнікоў; 5) погляды пінчукоў на смерць, замагільнае жыццё [3, с. 178-192].

Заўважым, што прыведзеная класіфікацыя не зусім дасканалая, яна пазбаўлена пэўнай тэматычнай паслядоўнасці, але тым не менш трэба адзначыць важнасць дадзенага даследавання, у якім звяртаецца пільная ўвага на сувязь каляндарных і сямейных абрадаў з прыкметамі і павер’ямі. Увогуле пытанне класіфікацыі прыкмет і павер’яў, як і іншых фальклорных жанраў, надзвычай складанае, таму непрыняцце або строгая крытыка класіфікацыйных схем, прапанаваных даследчыкамі, з’яўляюцца, на наш погляд, не зусім прымальнымі.

У працы У. Дабравольскага “Смаленскі этнаграфічны зборнік” таксама змешчаны прыкметы і павер’і [8], прычым фактычны матэрыял, запісаны на Смаленшчыне, яскрава адлюстроўвае каларыт лакальнай традыцыі: “Пыймаць лося, урэзаць правый нагі капыта, зделать перстинь, насыть на руке: на тябе ни придить ни якая злая пригода, ни

зэль чилавек” [8, с. 206]. Выклікае павагу імкненне аўтара захаваць асаблівасці мясцовай гаворкі.

У рабоце М. Федароўскага “Lud Białoruski na Rusi Litewskiej” [26] змешчана вялікая колькасць прыкмет і павер’яў, звязаных не толькі з календаром, жывёльным і раслінным светам, але ёсць і звесткі пра міфалагічных персанажаў (Русалка, Начніца, Мара, Ох, Дзікія людзі і інш.), пра чарадзеяў і знахарства, пра народную медыцыну і магію, народныя ўяўленні пра смерць і “той свет”.

Сярод публікацый, прысвечаных прыкметам і павер’ям, багаццем матэрыялаў, іх разнастайнасцю вызначаецца асобнае выданне М. Нікіфароўскага “Простанародныя прыкметы і павер’і...” [13]. Гэтая праца адрозніваецца багаццем і арыгінальнасцю матэрыялаў па народных ведах і вераваннях. Ва ўступным артыкуле аўтар адзначае, што ў добразычлівых водгуках чытачоў і навукоўцаў на папярэднія яго артыкулы ён знаходзіць “дастатковую маральную падтрымку дзеля выпуску ў свет новай этнаграфічнай працы, ...збору прыкмет і павер’яў, з далучэннем да іх прымхлівых абрадаў і звычаяў, а таксама легендарных сказанняў” [13, с. I].

Змешчаны ў зборніку матэрыял этнограф падзяліў на шэраг тэматычных раздзелаў: **А.** Дзеці ад пачатку і да “блазноцтва” (прыкметы цяжарнасці; перасцярогі цяжарным; перасцярогі адносна цяжарных; роды; хрышчэнне; дзіцячыя хваробы; “блазноцтва”); **Б.** Маладыя людзі абодвух палоў: шлюбная пара (павучэнні для жаніхоў і нявест; варожбы; сватанне; вяселле); **В.** Будзённае жыццё дома і за межамі дома (сварбенні; розныя праявы звычайных дзеянняў і з’яў; ежа; піццё; гатаванне хлеба і ежы; дамашнія і палявыя работы; прыгоды сустрэчы; сад; лясныя дрэвы, расліны; “сяліба”, дамашнія пабудовы); **Г.** Жывёлы, насякомыя і з’явы прыроды (коні; каровы і валы; авечкі; свінні; сабакі; кошкі; куры; гусі і інш. хатняя жывёла; хваробы і лячэнне дамашняй жывёлы; зверы; птушкі; рыбы; камяні; пара года і час дня; нябесныя і прыродныя з’явы); **Д.** Святочнае жыццё (Каляды; зімнія, веснавыя, летнія і восеньскія святы); **Е.** Да вечара – не рана (вядзьмарства; смяротныя хваробы; смерць; нябожчык; дзяды); **Ж.** Дадатковыя (змешаныя) сказанні.

Безумоўнай станоўчай якасцю зборніка М. Нікіфароўскага “Простанародныя прыкметы і павер’і...” з’яўляецца тое, што аўтар, у адрозненне ад многіх на той час, пад кожным запісам змясціў дату і месца яго фіксацыі. Дадзеную класіфікацыю прыкмет і павер’яў можна лічыць надзвычай удалай, паколькі яна дазваляе не толькі добра арыентавацца ў вялікім і разнастайным фактычным матэрыяле, але і прасачыць усё жыццё беларускага селяніна ад нараджэння да смерці.

Першым навуковым даследаваннем вераванняў беларусаў з’явілася праца А. Багдановіча “Перажыткі старажытнага светасузірання ў беларусаў” [2]. Назіранні і запісы даследчыка пра быт, жыццё і культуру беларускага народа склалі аснову этнаграфічнага нарыса, у якім аўтар

звяртаецца “...да абрадаў таму, што ў іх заўважаецца адлюстраванне старажытнага светасузірання, і калі мы апісвалі абрад, звычай, уяўленне, павер’е, то імкнуліся, па меры магчымасці, апісваць яго тыпова, уносячы ў апісанне ўсе вядомыя нам характэрныя асаблівасці” [2, с. II].

А. Багдановіч засяроджвае ўвагу на перажытках старажытных форм рэлігіі ў абрадах беларусаў. Даследчык, характарызуючы асаблівасці іх светасузірання, звяртаецца да вытокаў фетышызму, анімізму, перажыткаў адухаўленняў і сонечнага культу, прыкмет і павер’яў і робіць вывад, што прычынай узнікнення вялікай колькасці ўяўленняў, вераванняў з’яўляюцца асаблівасці гістарычных умоў існавання беларусаў і страх перад сіламі прыроды.

Пытанні вывучэння міфалагічных вераванняў, адлюстраваных у абрадах і звычаях, закранае ў сваёй працы П. Дземідовіч, які гаворыць пра дуалізм у светапоглядзе беларусаў, што ўзнік у дахрысціянскую эпоху і пасля прыняцця хрысціянства, нягледзячы ні на што, застаўся ў асноўных сваіх рысах адным і тым жа: “...усё добрае сваёй крыніцай мае Бога, а нячыстае – д’ябла” [6, с. 91].

Вялікую каштоўнасць маюць працы Е. Раманава. Матэрыялы, змешчаныя ў “Беларускім зборніку” [19], ахопліваюць Гродзенскую, Віцебскую і Магілёўскую губерні, маюць пашпартызацыю, адрозніваюцца арыгінальнасцю і самабытнасцю. Значная колькасць прыкмет і павер’яў, звязаных з гаспадарчай дзейнасцю селяніна, а таксама міфічныя персанажы, знахарства і чарадзеяства – вось кола народных уяўленняў, шырока прадстаўленых у “Беларускім зборніку”.

У 1928 г. публікуюцца “Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны” А. Шлюбскага, на старонках якіх знаходзіцца месца для прыкмет і павер’яў [22]. Адметнымі з’яўляюцца, напрыклад, прыкметы і павер’і, звязаныя з пахавальнай абраднасцю, у якіх важнае месца адведзена тлумачэнням тых ці іншых забарон і парад: “Пры закопванні нябожчыка ў зямлю яго дзеці не павінны кідаць зямлю на труну, каб не пакрыўдзіць нябожчыка, ад гэтага можа быць ранняя смерць таго, хто кідаў зямлю” [133, с. 222].

Важнае значэнне для вывучэння матэрыяльнай і духоўнай спадчыны беларусаў маюць даследаванні Ч. Пяткевіча [17]. “Сваім нашчадкам ён пакінуў унікальныя працы, якія даюць поўнае ўяўленне пра жыццё, непаўторную традыцыйную культуру насельнікаў усходняй часткі беларускага Палесся” [17, с. 13].

Вялікае месца ў працы займаюць народныя ўяўленні, звязаныя з атмасфернымі з’явамі, а таксама народныя веды па метэаралогіі (прадказанні надвор’я па агню, вадзе, па паводзінах млекакормячых, птушак і г.д.). У склад кнігі ўключаны прыкметы і павер’і пра агонь, ваду, зямлю, чалавека, чарадзеяства, а таксама разнастайныя парады і перасцярогі. Асобны раздзел прысвечаны жывёльнаму свету (“насякомыя і чэрві”, “паўзуны і гады”, “птушкі”, “млекакормячыя”) [17, с. 309-344]. Варта адзначыць, што праца Ч. Пяткевіча “Рэчыцкае

Палессе” (1928 г.) мае несумненную каштоўнасць для фалькларыстычнай навукі, паколькі вылучаецца не толькі шматаспектнасцю і дэталёвасцю паказу паўсядзёнага жыцця чалавека-працаўніка, але і навуковым падыходам да асэнсавання многіх з’яў традыцыйнай культуры беларусаў.

Значнай па колькасці і якасці сабранага матэрыялу з’яўляецца даследаванне К. Машынскага “Kultura ludowa słowian” (1934 г.) [27]. На старонках гэтай кнігі змешчаны прыкметы і павер’і пра ўраджай, раслінны і жывёльны свет, атмасферныя з’явы, а таксама звесткі пра лекавую магію і чарадзеіства.

Вялікае значэнне для даследавання прыкмет і павер’яў мае праца А. Сержпутоўскага “Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў” (1930 г.), дзе змешчаны вялікі фактычны матэрыял – 2275 запісаў легенд і паданняў, прымхаў і забабонаў, зробленых аўтарам на працягу 40 год у паўднёвай частцы Случкага павета. Уключаныя ў зборнік прыкметы і павер’і ўстойліва захаваліся ў народнай памяці і з’яўляюцца важнай крыніцай даследавання светапогляду нашых продкаў.

Аўтар удала размеркаваў прыкметы і павер’і па пяці тэматычных групам: 1) прырода (свет, расліны, жывёлы); 2) чалавек (чалавек і яго жыццё, усялякія людзі на свеце); 3) заняткі (гадоўля жывёлы, земляробства і гаспадарства, рамесніцтва, ежа, падарожжа, вопратка, будаўніцтва); 4) звычаі (каляндарныя і сямейныя); 5) вера (богі, духі, пачвары, хвароба і г.д.) [5]. Каштоўнымі ў гэтай працы з’яўляюцца як прынцыпы класіфікацыі матэрыялу, так і яго разнастайнасць, багацце народных уяўленняў, а таксама наяўнасць пашпартызацыі і дакладнасць у занатаванні асаблівасцей мясцовай гаворкі.

Варта заўважыць, што ў полі зроку фалькларыстаў-збіральнікаў XIX–XX стст. былі не толькі пытанні сістэматызацыі і класіфікацыі прыкмет і павер’яў, але і вывучэнне іх як асобных жанравых адзінак у сістэме фальклору. Так, жанравыя асаблівасці прыкмет і павер’яў даследавалі на матэрыяле рускага фальклору многія вучоныя. Звернем увагу перш за ўсё на працу У. Даля “О повериях, суевериях и предрассудках русского народа”, у якой аўтар спрабуе даць азначэнне жанру павер’яў, канстатуючы факт іх наяўнасці ў фальклору ўсіх народаў свету. Пры гэтым ён адзначае, што “ў многіх народаў яны значна падобны паміж сабой, што ўказвае на адну агульную крыніцу і пачатак, які можа быць трох родаў: ці павер’е, якое ўзнікла ў старажытнасці, да падзелу двух народаў, захавалася ў абодвух; ці, узнікшы ў аднаго народа, распаўсюдзілася і на іншыя, ці, нарэшце, павер’е, па ўласцівасці і адносінах сваіх да чалавека ўзнікла тут і там незалежна адно ад другога” [5, с. 11].

Вучоны падзяляе павер’і на пяць “разрадаў”: 1) павер’і – рэшткі язычніцтва; 2) павер’і, прыдуманых выпадкова, для таго, каб дасягнуць патрэбнай мэты; 3) “павер’і, па сутнасці сваёй, заснаваныя на справе, на вопытах і заўвагах” [5, с. 13]; 4) “павер’і, заснаваныя на з’явах

натуральных, якія ператварыліся, аднак, у недарэчнасць паводле бессэнсоўнасці іх прымянення да частых выпадкаў” [5, с. 13]; 5) “пятага разраду павер’і адлюстроўваюць дух часу, гульню ўяўлення, іншасказання – словам, гэта народная паэзія, якая, прынятая за сапраўднасць, ператвараецца ў прымхі” [5, с. 13]. Акрамя таго, аўтар сцвярджае, што ў павер’ях і забабонах знайшлі ўвасабленне рэшткі язычніцтва, якія хрысціянства спрабавала знішчыць. Класіфікацыя павер’яў, прыведзеная У. Далем, уражвае глыбінёй і гісторыка-філасофскай скіраванасцю. Размяшчаючы ў такой паслядоўнасці прыкметы і павер’і, аўтар па сутнасці дае нам карціну іх узнікнення і эвалюцыі ў часе.

На думку А. Афанасьева, вядомага прадстаўніка міфалагічнай школы, прыкметы і павер’і можна падзяліць на дзве групы: 1) “прыкметы, выведзеныя з сапраўдных назіранняў” [1, с. 236]; 2) “прыкметы прымхлівыя, у аснове якіх ляжыць не вопыт, а міфічныя ўяўленні” [1, с. 237].

Істотнай для нас з’яўляецца заўвага А. Афанасьева (“Паходжанне міфа, метада і сродкі яго вывучэння”) адносна таго ўплыву, які аказвалі на стварэнне “прыкмет, варожбаў, тлумачэнняў сноў і ўвогуле павер’яў мова, і схільнасць народнага розуму ва ўсім знаходзіць аналогіі” [1, с. 240].

Падкрэслім, што ў савецкай фалькларыстыцы на розных этапах яе развіцця амаль адсутнічала навуковая цікавасць да прыкмет і павер’яў. Доўгі час вывучэннем гэтых жанраў не займаліся. Гэта, напэўна, тлумачыцца тым, што дадзеная “...частка народнай словатворчасці ніяк не ўштукоўвалася ў разгалінаваную сістэму вуснапаэтычных жанраў, сарамліва замоўчвалася фалькларыстамі, нібы была з’яваю, якой трэба саромецца, якую лепш не згадваць, каб не зрабіць дрэнную паслугу народу” [9, с. 6]. Дастаткова разнастайныя і багатыя запісы з XIX ст. аказаліся незапатрабаванымі, хаця можна з поўным правам сцвярджаць, што гэтыя жанры яскрава адлюстроўваюць асаблівасці народнага мыслення, светапогляду. Менавіта прыкметы і павер’і дазваляюць больш глыбока спасцігнуць, зразумець сутнасць і вытокі народнай творчасці, растлумачыць міфалагічную аснову шматлікіх абрадаў і звычаяў.

Асобнымі аспектамі вывучэння прыкмет і павер’яў займаліся айчынныя навукоўцы В. Бандарчык, Л. Мінько. У даследаванні Л. Мінько “Прымхі і прыкметы” разглядаюцца вераванні, звязаныя з чараўніцтвам, любоўная, сельскагаспадарчая і прамысловая магія, розныя “бытавыя прымхі і забабоны”. Даследчык бачыць прычыну іх жывучасці ў асаблівасцях чалавечай псіхікі, у спосабах успрыняцця навакольнага свету, у вялікай павазе да традыцый і звычаяў.

Факт універсальнасці і старажытнасці веры ў прыкметы адзначае вядомы рускі даследчык С. Токараў, які падзяляе іх на тры вялікія катэгорыі: 1) “народныя прыкметы, што датычаць галоўным чынам

надвор'я і яго верагодных перамен (“стыхійныя”); 2) ”прыкметы, заснаваныя на сістэматычных назіраннях, так званыя “навуковыя” (ці тыя, што не супярэчаць навуцы) прадказанні надвор'я”; 3) “прымхлівыя”, бытавыя прыкметы, па большай частцы не адносяцца ні да надвор'я, ні да каляндарных звычаяў і павер'яў” [21, с. 55–56]. Даследчык падзяляе метэаралагічныя прыкметы на тры групы (пры гэтым адразу адмаўляючы падзел на рэальныя і прымхлівыя, так, як, напрыклад, гэта робіць А. Афанасьеў): 1) кароткатэрміновыя (надвор'е на заўтра); 2) доўгатэрміновыя (вясна, лета); 3) фіксаваныя [21, с. 58]. Гэты погляд падзяляюць З. Балтаровіч, Я. Мароз, А. Фядорыў [14], якія размяркоўваюць традыцыйныя метэаралагічныя прыкметы на такія ж семантычныя групы.

Заўважым, што ў сярэдзіне 90-х гадоў XX ст. адраджаецца навуковая цікавасць да прыкмет і павер'яў. У 1995 г. выходзіць даведнік У. Коваля “Народныя ўяўленні, прыкметы і павер'і” [10], у якім знайшлі адлюстраванне сістэматызаваныя звесткі па 180 міфонімах. Народна-міфалагічныя ўяўленні, павер'і і прыкметы падаюцца тут у шырокім фальклорна-літаратурным кантэксце.

З прац, прысвечаных беларускім прыкметам і павер'ям, неабходна адзначыць кнігі У. Васілевіча: “Зямля стаіць пасярод свету...” (1996 г.), “Жыцця адвечны лад...” (1998 г.), “Зямная дарога ў вырай...” (1999 г.). Фактычны матэрыял для кніг сабраны амаль са 150 крыніц. Аўтар-укладальнік размеркаваў звесткі паводле тэматычна-функцыянальнага прынцыпу. У першай кнізе прадстаўлены прыкметы і павер'і, якія датычаць прыроды ва ўсіх яе праявах, жывёльнага і расліннага свету, чалавека і яго маральна-этычных нормаў, побыту. Другая кніга прысвечана народным вераванням, звязаным з каляндарнымі і сямейнымі абрадамі. Змест трэцяй кнігі склалі павер'і, звязаныя са старажытнымі вераваннямі беларусаў, з варажбаю, тлумачэннямі сноў, чарадзеяствам і знахарствам. Кнігі суправаджаюцца ўступнымі артыкуламі, дзе аўтар разглядае шырокі тэматычны дыяпазон прыкмет і павер'яў, дае іх азначэнне, гаворыць аб значэнні і ролі народных уяўленняў у духоўнай спадчыне беларусаў. Даследчык справядліва адзначае, што “...нягледзячы на досыць працяглую гісторыю збірання і публікавання, народныя прыкметы і павер'і тым не менш былі пазбаўлены больш-менш грунтоўнага філалагічнага аналізу з боку фалькларыстаў” [9, с. 9].

У кнізе расійскага даследчыка І. Панкіева “Рускія абрады і прымхі” (1998) змешчаны старадаўнія прыкметы і павер'і аб асноўных падзеях у жыцці чалавека. Аўтар асэнсоўвае вялікі пласт старажытных містычных павер'яў, метэаралагічных прыкмет, раскрывае глыбінны сэнс міфалагічных уяўленняў, звязаных з камянямі і раслінамі, бачаннем сноў.

Прыкметам і павер'ям прысвечаны шэраг артыкулаў (“Прыкметы як адзін з жанраў народнай творчасці”, “Звычайны дзень беларускага

селяніна ў прыкметах, павер'ях і правілах” (2004 г.)) сучаснай даследчыцы Т. Валодзінай [4]. Аўтар адзначае функцыі і ролю гэтых малых жанраў, звяртаецца да метэаралагічных прыкмет, прымет-знакаў смерці, прыкмет і павер'яў, што суправаджаюць звычайны дзень беларускага селяніна. Даследчыца справядліва сцвярджае, што “прыкметы, павер'і і правілы – сістэма як агульных, так і канкрэтных уяўленняў пра сувязь, з аднаго боку, індывіда і соцыуму, з другога – свету прыроды і ўсяго Космасу (у яго бачнай і нябачнай частках)” [4, с. 366].

Такім чынам, прыкметы і павер'і, як і іншыя фальклорныя жанры, здаўна выклікалі пільную ўвагу з боку збіральнікаў, аднак “несканцэнтраванасць, а парю цяжкадаступнасць і нявылучанасць матэрыялу (часта прыкметы і павер'і былі прадстаўлены ў рамках іншых жанраў) ускладняюць сёння задачу па выяўленні такога найцікавейшага раздзела вуснай творчасці народа” [19, с. 7]. На працягу доўгага часу прыкметы і павер'і як асобныя самастойныя жанры беларускага фальклору не даследаваліся. Пачатак збору і вывучэння прыкмет і павер'яў быў пакладзены ў XIX ст., аднак у савецкі час гэтыя жанры засталіся па-за ўвагай навукоўцаў.

Вывучэнне прыкмет і павер'яў адбывалася па некалькіх напрамках:

- класіфікацыя прыкмет і павер'яў (даследчыкі (Дз. Булгакоўскі, М. Нікіфароўскі, М. Федароўскі, Ч. Пяткевіч, А. Сержпутоўскі, С. Токараў, У. Васілевіч і інш.) абралі розныя прынцыпы класіфікацыі – ад тэматычнага да гісторыка-філасофскага);
- даследаванне міфалагічнай асновы, жанравых асаблівасцей і генетычных крыніц прыкмет і павер'яў (У. Даль, А. Афанасьёў і інш.);
- навуковае асэнсаванне прыкмет і павер'яў (А. Багдановіч, П. Дземідовіч, Л. Мінько, У. Васілевіч, Т. Валодзіна і інш.).

Важнасць нашай працы прадыхтавана значнай колькасцю сабранага на тэрыторыі Гомельшчыны ў апошнія дзесяцігоддзе новага фактычнага матэрыялу па прыкметах і павер'ях і неабходнасцю яго параўнання з запісамі фалькларыстаў мінулых стагоддзяў, а таксама абумоўлена перспектывай правядзення далейшых даследаванняў.

Бібліяграфія

- 1 Афанасьев, А.Н. Происхождение мифа, метод и средства его изучения / А. Н. Афанасьев. // Народ-художник.– М.: Советская Россия, 1986. – С. 219–256.
- 2 Богданович, А.Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов. Этнографический очерк / А.Е. Богданович. – Мн.: Беларусь, 1995. – 187 с.
- 3 Булгаковский, Д. Пинчуки. Этнографический сборник. Песни, загадки, пословицы, обряды, приметы, предрассудки, поверья, суеверия и местный словарь / Д. Булгаковский. // Записки ИРГО по отделению этнографии – СПб., 1890. – Т. 23. – С. 170–192.

4 Валодзіна, Т.В. Прыкметы і павер'і / Т.В. Валодзіна // Беларускі фальклор: жанры, віды, паэтыка. Малыя жанры. Дзіцячы.– Мн.: Бел. навука, 2004. – С. 330–367.

5 Даль, В.И. О повериях, суевериях и предрассудках русского народа / В.И. Даль. – СПб.: Литера, 1996. – 480 с.

6 Демидович, П. Из области верований и сказаний белорусов / П. Демидович // Этнографическое обозрение. Издание этнографического отдела Императорского Общества Любителей Естествознания, Антропологии и Этнографии, состоящего при Московском университете. – 1896. – №1. – С. 90–120.

7 Дмитриев, М.А. Собрание песен, сказок, обрядов и обычаев крестьян Северо-Западного края / М.А. Дмитриев. – Вильно: Печатня А. Г. Сырбина, 1869. – 264 с.

8 Добровольский, В.Н. Смоленский этнографический сборник. Ч. 1 / В. Н. Добровольский. // Записки ИРГО по отделению этнографии – СПб.: Типография Евдокимова, 1891. – Т.20. – 308 с.

9 Зямля стаіць пасярод свету... Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 1. / уклад., прадм., пераклад, бібл. У. Васілевіча – Мн.: Мастацкая літаратура, 1996. – 591 с.

10 Коваль, У. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы : Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі / У. Коваль. – Гомель: Беларускае агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1995. – 180 с.

11 Киркор, А. Этнографический взгляд на Виленскую губернию / А. Киркор // Этнографический сборник, издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом. Вып. III. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1857. – С. 151–276.

12 Ляцкий, Е. Болезнь и смерть по представлениям белорусов / Е. Ляцкий // Этнографическое обозрение. Издание Этнографического Отдела Императорского общества Любителей Естествознания, Антропологии и этнографии, состоящего при Московском университете. – М., 1892. – кн. XII-XIV – № 2 – 3. – С. 23–42.

13 Никифоровский, Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах / Н.Я. Никифоровский. – Витебск: Губернская Типо-Литография, 1897. – с. 307.

14 Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья / отв. ред. В. К. Бондарчик. – Мн.: Наука и техника, 1987. – 176 с.

15 О приметах // Минские епархиальные ведомости. – 1884. – № 15. – С. 425–434.

16 О приметах // Минские епархиальные ведомости. – 1884. – №16. – С. 444–463.

17 Пяткевіч, Ч. Рэчыцкае Палессе / Ч. Пяткевіч.; уклад., прадм. У. Васілевіча; пер. з пол. Л. Салавей і У. Васілевіча. – Мн.: Беларускі Кнігазбор, 2004. – 672 с.

18 Радченко, З. Гомельские народные песни (белорусские и малорусские), записанные в Дятловицкой волости Гомельского уезда Могилёвской губернии Зинаидой Радченко / З. Радченко // Записки

ИРГО по отделению Этнографии. Т. XIII, вып. II ; под ред. Ф.М. Истомина. – СПб: Типография В. Безобразова и комп., 1888. – 315 с.

19 Романов, Е. Белорусский сборник. Т.1. Губерния Могилёвская. Вып. 1, 2. Песни, пословицы, загадки / Е. Романов. – Киев: Типография С. В. Кульженко, 1885.

20 Сержпудоўскі, А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў /А.К. Сержпудоўскі. – Мн.: Універсітэцкае, 1998. – 301 с.

21 Токарев, С.А.Обряды и обычаи, связанные с растительностью / С.А. Токарев, Т. Д. Филимонова // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: исторические корни и развитие обычаев – М.: Наука, 1983. – С. 145 – 149.

22 Шлюбскі, А.Л. Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны. Ч.2. /А.Л. Шлюбскі. – Мн.: Інстытут беларускай культуры, 1928. – С. 221–222.

23 Шейн, П.В. Белорусские народные песни, с относящимися к ним обрядами, обычаями и суевериями, с приложением объяснительного словаря и грамматических примечаний / П.В. Шейн. – СПб.: Типография Майкова, 1874.

24 Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Т.III. – СПб.: Типография императорской академии наук, 1902.

25 Шейн, П.В. Сборник отделения русского языка и словесности императорской академии наук. Т. 72, № 4. / П.В. Шейн. – СПб., 1903.

26 Шпилевский, П. Исследования о волколаках на основании белорусских поверий / П. Шпилевский // Московитянин: учебно-литературный журнал. Т.2. – М.: Типография В. Готье, Университетская, Степанова, 1853. – С. 1–2.

27 Federowski, M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej / M. Federowski. –

2 Прыкметы і павер'і, звязаныя з вяселлем

Як і ў каляндарна-абрадавай паэзіі, у сямейна-абрадавых цыклах важнае месца спрадвеку займалі і не страцілі актуальнасці сёння народныя прыкметы, павер'і, вераванні. Па сутнасці, іх можна называць асобнымі жанравымі формамі фальклору. На думку У.А.Васілевіча, у энцыклапедыі народнага жыцця яны былі вызначальнымі, бо ў “штодзённым жыцці чалавека яны неслі і дарадчую, і перасцерагальную, і нават забаронную функцыю, у значнай меры кіруючы паводзінамі чалавека” [1, 6].

Увогуле найменш даследаванай з'яўляецца сямейная бытавая культура, асабліва калі разглядаць яе праз прызму міфалагічных уяўленняў. “Фальклорны тэкст па самой сваёй прыродзе акумулюе, фармалізуе, сюжэтна афармляе міфалагічныя ўяўленні, якія складаюцца ў “карціну свету” ў рамках пэўнай культуры” [2, 8-9].

Кожны з этапаў вяселля суправаджаўся цікавымі прыкметамі і павер'ямі, якія вылучаліся мясцовым каларытам. Напрыклад, сімвалам згоды на шлюб у в. Чырвоная Слабада Акцябрскага р-на з'яўляўся надзеты хлопцам вяночак на галаву дзяўчыны: “Калі дзяўчына не супраць, то яна не знімае з галавы вяночак, які ёй надзеў малады хлопец” (запісана ад Луцковіч Марыі Іванаўны) [3, 9].

Вясельны вянок – адзін з галоўных прадметных кампанентаў у вясельнай абраднасці, “з'яўляецца сімвалам шлюбу, ... шлюбная сімволіка вянка адлюстравана ў любоўнай магіі і дзявочых варожбах пра замужаства, у звычаі даваць дзяўчыне вянок у якасці сімвала сватання, у абрадавым выкарыстанні вяноку на вяселлі” [4, 79]. Нават ужо па матэрыялах аднаго з вясельных этапаў, напрыклад, сватання, можна меркаваць, наколькі важнае месца ў светапогляднай сістэме нашых продкаў займалі традыцыйныя прыкметы, павер'і, вераванні. У гэтай сувязі слухнай з'яўляецца заўвага У.А. Васілевіча наконт семантычнай іх скіраванасці: “Сімволіка ніколі не ішла за этапнасцю абраду, яна магла паўтарацца на розных яго стадыях, раскрываючы шматзначнасць свайго ўнутранага сэнсу” [5, 9].

Паводле мясцовых апісанняў вясельнага этапу сватання, напрыклад, на Гомельшчыне, згodu на шлюб сімвалізавалі наступныя дзеянні: забіранне нявестай торбы з хлебам, прынесенай сватамі (в. Дуброва Акцябрскага р-на) [3, 27] і разразанне маладой хлеба, прывезенага жаніхом (вв. Лубенікі, Малажын, Міхнаўка, Шкураты, Залессе, Вязок Брагінскага р-на) [3; 28, 32, 34 39, 44, 56]. Падкрэсленыя рэгіянальныя адметнасці Брагінскага вяселля вылучаюцца адметнымі прыкметамі і павер'ямі, напрыклад, падкідванне маладой адной палавіны разрэзанага хлеба ўверх. Гэта было звязана з імкненнем паспрыяць хутчэйшаму

шлюбу, сямейнай уладкаванасці каго-небудзь з сябровак: хто першы зловіць гэты хлеб, той наступны пойдзе замуж (в. Міхнаўка) [3, 39].

Своеасаблівым прагнозам шчаслівага сямейнага жыцця з'яўлялася павер'е, звязанае з хуткім разразаннем хлеба: “Як разрэжа ізразу, ужэ добра жыць будучы, і любіці яна яго, а калі там рэжа ды яшчэ трохі падумае, да ізноў і другі, і трэці, то ўжэ кажуці, што пагана будучы жыці” (в. Шкураты) [3, 44].

Што датычыць давясельнай часткі на тэрыторыі Буда-Кашалёўскага р-на, то нявеста падчас сватання таксама павінна была разрэзаць бохан хлеба папалам. У в. Елянец такім сімвалам з'яўлялася перавязванне ручнікамі сватоў-мужчын і адорванне жанчын падарункамі. У вёсках Рудзянец і Чырвоны Сцяг, калі дасягалася згода на шлюб, адбываўся рытуал абмену паміж сватамі “ласінай” (“кусок сала, хлеб, соль”) [3, 68]. У в. Кашалёў, калі сваты ўжо дамовіліся аб тэрмінах вяселля, нявеста кланялася сватам і ставіла посуд на стол, а “гаспадыня – закуску, сват – гарэлку і пірог” [3, 73]. У в. Бацунь звычайнае запрашэнне за стол сімвалізавала згоду на шлюб. У в. Пянчын жаданне нявесты выйсці замуж пацвярджалася падараваным ёю ручніком для бацькі жаніха і хусткай для яго маці.

Падчас заручын у в. Патапаўка згода на шлюб падмацоўвалася формулай прывітання нявестай усіх удзельнікаў сватання. У в. Лугінічы, як і ў некаторых іншых вёсках Буда-Кашалёўскага р-на, калі маладая, папярэдне схаваўшыся, раптам з'яўлялася, калі прыходзілі сваты, гэта значыць, яна згаджалася выйсці замуж і “мама дзеўкі ўстрачае сватоў хлебам-соллю і просіць садзіцца за стол” [3, 94].

У в. Валаўск Ельскага р-на адбываліся наступныя сімвалічныя дзеянні, звязаныя са згодай на шлюб: “Молоды бярэ стакан у платочок, налівае румку і кідае ў гэтую водку капейку. Калі моладз сагласна ісці за яго замуж, дык яна выпівае гэтую водку, і садзіцца за стол” [3, 184].

К.В. Чыстоў, характарызуючы сямейныя абрады і абрадавы фальклор усходніх славян, адзначае тыповыя рысы вяселля ў традыцыях рускіх, украінцаў і беларусаў, пры гэтым аўтар падкрэслівае, што ў выпадку згоды гасцей запрашалі за стол, выносілі ручнік, частавалі віном, запальвалі свечкі; нявеста ў некаторых украінскіх раёнах, калі пагаджалася, калупала печку” [6, 405]. Увогуле, “печ выконвае сімвалічную ролю ва ўнутранай прасторы хаты, сумяшчаючы ў сабе рысы цэнтры і мяжы” [4, 310]. Невыпадкавасць гэтага аб'екта ў прыведзеным абрадавым кантэксце звязана з яго семантыкай: “... увасабляе сабой ідэю дома ў аспекце яго паўнаты і дабрабыту і ў гэтых адносінах суаднесена са сталом” [4, 310].

У сувязі з названым сімвалічным дзеяннем варта нагадаць, што і ў беларускім апісанні вяселля сустракаецца гэты вышэйзгаданы факт

“калупання” пры ўмове згоды на шлюб; у адным з лакальных варыянтаў гэты матыў звязаны з іншым аб’ектам – не з печчу, а са сцяной: “збянтэжана калупала сухі мох паміж бяровеннямі ў сцяне” (в. Лубавічы Жыткавіцкага р-на) [3, 220]. У в. Маркоўскае Лельчыцкага р-на сэнс гэтага звычаю, які захаваўся, ужо не мае такой выразнай сувязі з умовай згоды на шлюб: “Прыходзяць у хату да маладой, тая стаіць ля прыпечку, калупае яго, робіць выгляд, што не хоча ісці” [3, 315]. Семантычны прыярытэт у мясцовай традыцыі сватання, калі вырашалася пытанне аб шлюбе, як бачым, аддадзены рытуалу выпівання чаркі гарэлкі: “калі маладая згодна, то п’е чарку і ўжэ засватаная” [3, 315].

У мясцовай вясельнай традыцыі в. Сяменча Жыткавіцкага р-на прыняць дзяўчынай “пірог і гарэлку” абазначала згоду выйсці замуж. Падарункі для бацькоў жаніха з боку нявесты – сімвал згоды на шлюб у в. Агароднікі Калінкавіцкага р-на (гэта адметная рыса сватання на Гомельшчыне).

Каб атрымаць згоду на шлюб, малады ў в. Дуброва Лельчыцкага р-на “падносіць чарку маладой і абязацельна на белам платку, калі малада сагласна ісці замуж, то прыгублівае гарэлку” [3, 294]. У в. Баравое прыняцце маладой чаркі гарэлкі, нілітай жаніхом, асэнсоўваецца як важная ўмова паспяховага вырашэння пытання аб шлюбе, прычым “спачатку бацька прыгубляе, потым ужо маці. Калі пап’юць гарэлку нявесты, то п’юць жаніхову гарэлку” [3, 301]. Адметнасцю сватання ў в. Грабяні Лельчыцкага р-на з’яўляліся пэўныя славесныя прывітальныя клішэ, якімі абменьваліся малады з маладой: “Малады падыходзіць з гэтай гарэлкай да маладой і кажа: “Будзь здарова!” – На здароўе!” – адказвае маладая, калі згодна выйсці за яго, а калі не, то выкочвае жаніху гарбузу” [3, 308].

Перавязванне ручнікамі маладых, калі дасягалася згода на шлюб, – лакальная асаблівасць вясельнай традыцыі сватання ў в. Страдубка Лоеўскага р-на.

У в. Малыя Зімовішчы Мазырскага р-на, кіруючыся прынцыпам народнай этыкі, жаніх, перш чым ствараць сям’ю, павінен быў пераканацца ў тым, што яго будучая жонка – не толькі фізічна вынослівая жанчына, але і добрая гаспадыня. Згодна з мясцовым вераваннем, калі дзяўчына, прыйшоўшы дахаты з рэчкі, дзе яна мыла бялізну (“да шчэ колісь пойдуць, колісь жа морозы булі вялікія”), “да не полезе на печ, значыць, добра хазяйка будзе, яе замуж бярэ, а як каторая прыйдзе з рэчкі да на печ полезе, абмерзла, – усё, к другой ідзе [3, 325]. Першая чарка гарэлкі, выпітая сумесна маладымі, – сімвал згоды на шлюб у в. Галоўчыцы Нараўлянскага р-на. У в. Ляскавічы Петрыкаўскага р-на падчас сватання выкарыстоўвалі лапці, сімвалічныя дзеянні з якімі абумоўлівалі згоду або нязгоду на шлюб: “Сваты прыходзілі да хаты маладой, хлопец падыходзіў к дзвярам

сенцаў, адкрываў іх і кідаў лапці, прыгаворваючы: “Шуры-буры, лапці ў хату!” І сам быстра бег пад акно паглядзець, што будзе рабіць дзеўка з тымі лапцямі. Еслі она не согласна ісці замуж, то выбрасывала лапці на двор з прыгаворам: “Не шурай, не бурай – свае лапці забірай!” А еслі она была согласна на замужэство, то падымала іх, прыоткрывала дзверы і запрашала ў хату сватоў” [3, 359].

У в. Зашчоб’е Рэчыцкага р-на, калі дзяўчына развязвала чырвоную ленту, якой была абвязана бутэлька з гарэлкай, прывезеная бацькамі жаніха, значыць, яна згодна выйсці замуж.

Такой жа разгорнутай сістэмай прыкмет і павер’яў, вераванняў адрозніваецца сватанне і ў такім аспекце, як адмова нявесты ад шлюбу. Нежаданне выходзіць замуж асацыіруецца з наступнымі сімвалічнымі дзеяннямі, якія вылучаюцца таксама разнастайным вар’іраваннем у межах мясцовых традыцый: “Калі малады не падабаецца, то дзеўка хлеб іхны аддае назад” (в. Лескі Акцябрскага р-на), калі дзяўчына не давала згоды на шлюб, то “тайком выбягала ў сарай і прыносіла гарбуз, тайком лажыла яго на лаву і ўбягала” (в. Дуброва Акцябрскага р-на), “Колісь бывало, што і адмаўляла. Калі чаркі з гарэлкай не брала і до яго той хлеб, што жаніх прывёз, і выносіць ім гарбуза” (в. Бацунь Буда-Кашалёўскага р-на), “Калі не жадае нявеста выходзіць замуж, яе бацька, каб не пакрыўдзіць сватоў, гавора, што дачка яго яшчэ зусім маладая” (в. Кругавец Добрушкага р-на, вв. Лубавічы, Сямурадцы Жыткавіцкага р-на), “Еслі отказ, то всё, молодая не бярэ румку ў рукі і дае гарбуз” (в. Валаўск Ельскага р-на), “Калі ж нявеста не згодна, то сватам даюць гарбуз” (в. Касакоўка Жлобінскага р-на), калі дзяўчына не давала згоды на шлюб, то не прымала “пірог і гарэлку” сватоў (в. Сяменча Жыткавіцкага р-на), “Калі дзеўка не хацела ісці за гэтага хлопца замуж, то яна лажыла яму ў воз вараны гарбуз” (в. Востранка Жыткавіцкага р-на), “калі не згодна, то выкочвае жаніху гарбузу” (в. Грабяні Лельчыцкага р-на), калі не згодна выходзіць замуж, то “не п’е чарку і сватам даюць “вялікую гарбузу” (в. Маркоўскае Лельчыцкага р-на), “калі ж дзяўчына вымятала мусар з ізбы, гэты значыла, што яна не згодна і малады з дружнай пакідалі хату” (в. Страдубка Лоеўскага р-на), “Калі маладая перадумала, то вязе гарэлку, хлеб, соль і ручнік, які прывозіў жаніх, і вяртае яму” (в. Гажын Нараўлянскага р-на), “Еслі она (нявеста) не согласна ісці замуж, то выбрасывала лапці на двор з прыгаворам: “Не шурай, не бурай – свае лапці забірай” (в. Ляскавічы Петрыкаўскага р-на), калі дзяўчына не згодна на шлюб, то “чаркі не бярэ” (в. Белая Сарока Нараўлянскага р-на) і інш.

Ідэя прадаўжэння роду, захавання жыцця знайшла адлюстраванне ў павер’і, паводле якога нявеста павінна была кінуць папярэдне ўзятыя ніткі і крыкнуць: “Каціцеся, дзеўкі, усе за мною”, што інфарматары тлумачылі: “гэта, каб дружкі ў хуткім часе выйшлі замуж” (в. Параслішча Акцябрскага

р-на). Выкарыстанне нітак можна лічыць невыпадковым, бо яны сімвалізуюць “бесперапыннасць у часе і ў прасторы, сувязь, лёс” [7, 238]. У прыведзеным кантэксце павер’я дзеянні маладой з ніткамі адлюстроўваюць высокія маральныя прынцыпы, з якімі ў народзе звязваюць працяг жыцця, пераемнасць пакаленняў. У гэтай жа вёсцы для таго, каб пасяхова прайшло сватанне, каб заможным і шчаслівым было сямейнае жыццё, у хаце “у вугал клалі салому, на салому – яйкі, грошы, гарэлку і абавязкова ўсё накрывалі кажухом. Паводле народнай матывацыі, гэта неабходна было, каб у хаце “былі дзеткі, кветкі, капейкі і ласка” (в. Параслішча Акцябрскага р-на).

Семантыка вышэйназваных прадметных атрыбутаў, якія выкарыстоўвалі ў гэтай абрадавай сітуацыі, мела логіку. Напрыклад, непывадковасць яйка як сімвала з прадудцыравальнай семантыкай відавочная. “Яйка ў міфапаэтычнай традыцыі славян асэнсоўвалася як пачатак усіх пачаткаў, як сімвал адраджэння і абнаўлення, пладавітасці і жыццёвай сілы” [4, 397]. Што датычыць грошай, то гэта таксама сімвал багацця: “Грошы ўвасабляюць багацце, таму вельмі шмат вераванняў і рытуалаў, якія адносяцца да набывання грошай і іх памнажэння” [8, 58].

Звычайна, калі адбывалася сватанне, засцілалі стол белым абрусам: “Усё гэта значыла, што дзеўка чыстая, нявінная” (в. Смычок Буда-Кашалёўскага р-на). Такая асацыяцыя белага колеру з цнатлівасцю дзяўчыны звязана з яго семантыкай як універсальнага сімвала бездакорнасці ў абрадах і рытуалах, якія сімвалізавалі пераход ў іншы стан. Белы колер – гэта “абсалютны колер святла і таму – сімвал чысціні, ісціны і ахвярнасці або боскасці” [7, 23].

Мясцовы варыянт вяселля ў в. Града Жыткавіцкага раёна адрозніваецца ад іншых запісаў наяўнасцю цікавага міфалагічнага фрагмента “дзед на вяселлі”. Такія наглядныя абрадавыя дзеянні, як выбар “падстаўных” “жаніха і нявесты”, падрыхтоўка ў хаце жаніха “дзеда” – імітаванай фігуры мужчыны з геніталіямі (“мужчынскія штаны і сарочку набівалі саломай, у патрэбным месцы прыцаплялі два чырвоныя буракі і маркоўку”) і лялькі, сведчаць аб іх відавочнай сувязі з ідэяй дзетанараджэння. З гэтай жа магіяй працягу роду было звязана і частаванне дзяцей рэшткамі ад каравай пасля яго падзелу. Сімвалічны “паядынак” паміж дружкамі з боку нявесты і жаніха, звязаны з дзяжой (“дзевачкі, дружкі павінны сцерагчы веко дзяжы, каб яго не перакінулі цераз хату”), меў шлюбны характар (“колы перакінуць, то не пойдуць дзеўкі замуж, колы зберагуць веко, то выйдуць у етым годзе замуж”).

Каравайны абрад – спецыфічная адметнасць вяселля Гомельшчыны. Павышаная ўвага да рытуалаў падрыхтоўкі і выпечкі каравай была прадыхавана сімваламі хлеба як святыні, багацця, шчасця. “Каравай – не проста хлеб, а ўвасабленне ў ім язычніцкіх бостваў, якія такім ці іншым спосабам робяць уплыў на жыццё чалавека” [9, 107].

Спектр міфалагічных уяўленняў, звязаных з караваем, надзвычай шырокі. Напрыклад, у в. Лескі Акцябрскага р-на, калі каравайніца “пасаdziла каравай у печ, то лапатай па галаве ўсім мужчынам стукала”, а дзяўчаты імкнуліся як мага хутчэй схпіць дзяжу і вынесці яе ў камору. Магічны семіятычны код дзяжы быў звязаны са шлюбнымі матывамі: “дзяўкі хватаюць дзяжу, хто першая схпіць, тая уперад замуж пойдзе” (в. Лескі Акцябрскага р-на). Той факт, што каравай рыхтавалі замужнія жанчыны з ліку найбольш паважаных і шчаслівых у сямейным жыцці, сведчыць таксама аб тым вялікім значэнні, якое надавалася вясельнаму хлебу, якасць выпечкі якога ўплывала на лёс маладых, іх дабрабыт: “Каравай учыняюць замужнія жанчыны, паважаныя, шчаслівыя, якія добра жывуць, і гавораці:

Із сямі крыніц вада,
Із сямі пшаніц мука,
Загранічнае масла
І яец паўтараста” (в. Савічы Брагінскага р-на).

Каравайніцы вельмі адказна адносіліся да выканання рытуалаў падрыхтоўкі каравая, бо, лічылася, “не дай, Бог, пасля выпечкі пашкодзіць каравай. Гэта дрэнная прыкмета” (в. Кашалёў Буда-Кашалёўскага р-на). Паводле ўяўленняў жыхароў в. Бацунь Буда-Кашалёўскага р-на, “калі ж каравай у печы хаця б троху прыгарэў, то тады жыцця ў маладых не будзе, доўга разам жыць не будуць”, “Каравай даўжон быць румяным, роўным, бо када ён трэснуты ці каравы, такая і жызня будзе ў сям’і” (в. Чорнае Рэчыцкага р-на). Як растлумачылі інфарматары, упрыгожвалі каравай “дзеля багацця і каб дзеткі ў маладых былі здаровенькія” (в. Бацунь Буда-Кашалёўскага р-на), “каравай упрыгожвалі рознымі фігуркамі, каб жыццё маладых было добрым і багатым” (г.п. Церахоўка Добрушкага р-на).

Рытуал замешвання цеста на каравай прадугледжваў таксама пэўныя правілы: “каравай мясілі далонямі, а не кулакамі, каб малады ніколі не біў маладую” (в. Данілавічы Веткаўскага р-на). Паводле народных уяўленняў, запрашалі для выпечкі каравая толькі тых жанчын, якія жывуць ў пары: “Разводку і ўдаву не дапускалі” (в. Багрымавічы Петрыкаўскага р-на). Добрай прыкметай лічылася, калі падрыхтаванае для каравая цеста добра “падышло” і “каравай падымаўся настолькі, што яго нельга было выцягнуць з печы, трэба было вымаць некалькі цаглін” (в. Кругавец Добрушкага р-на).

З мэтай, каб усе дзяўчаты з сям’і выйшлі замуж, бацька браў дзяжу і “прыпадамаў яе ўгару ў чатырох супрацьлеглых месцах. Гэта для таго, каб і яны на месце не сядзелі” (в. Касакоўка Жлобінскага р-на). Важнае месца падчас падрыхтоўкі каравая адводзілася назіранням за надвор’ем:

“Перад тым, як пачаць мясіць, пасылалі дзяўчынак на двор, каб тыя паглядзелі, ці добрае надвор’е. Калі гаварылі, што неба яснае і месяц светлы, то лічылі, што ўсё будзе добра” (в. Саланое Жлобінскага р-на).

Цікавасць уяўляюць тлумачэнні інфарматараў наконт семантыкі “фігурак”, якімі ўпрыгожвалі каравай: “На версе каравая пасадзілі месяц, касічку сплялі. Месяц – каб жылі ўмесце” (в. Ляхавічы Жыткавіцкага р-на).

Магічныя якасці надаваліся і вадзе, у якой мылі рукі пасля падрыхтоўкі каравая: “Вадой, якой мылі рукі, палівалі хлеў, дрэвы ў садзе, каб добра ўсё расло і раджала” (в. Малыя Аўцюкі Калінкавіцкага р-на), “Калі каравай ужо быў у печке, жанкі мылі рукі, і тую воду аддавалі маладой. А яна вылівала яе пад вішню, каб вішанькі развіваліся, а маладыя красаваліся” (в. Ляскавічы Петрыкаўскага р-на).

Сабраныя звесткі па вясельнай абраднасці Гомельшчыны дазваляюць канстатаваць факт арганічнай сувязі асобных вясельных момантаў з міфалагічнымі вераваннямі, прыкметамі і павер’ямі.

Паколькі для беларускага вяселля, як і для ўкраінскага характэрна шырокая тэматычная спецыялізацыя песень і выразна абазначаны ў яго структуры асобныя этапы, то такую ж дыферэнцыяцыю ў адпаведнасці з апошнімі можна назіраць і ў сістэме прыкмет і павер’яў, прычым у кожнай лакальнай традыцыі яны вылучаюцца мясцовай спецыфікай. Прааналізаваны толькі міфалагічныя ўяўленні, звязаныя са сватаннем і каравайнай абраднасцю на матэрыяле фальклору розных раёнаў Гомельшчыны. Асноўнымі крыніцамі даследавання з’явіліся матэрыялы кафедральнага зборніка “Вяселле на Гомельшчыне” і фальклорнага архіва кафедры беларускай літаратуры ГДУ імя Ф.Скарыны.

Бібліяграфія

1 Зямля стаіць пасярод свету... Беларускія народныя прыкметы і павер’і. Кн. 1 / уклад., прадм., пераклад, бібл. У.Васілевіча. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1996.

2 Разумова И.А. Потаенное знание современной русской семьи. Быт. Фольклор. История. / И.А. Разумова – М.: Индрик, 2001.

3 Вяселле на Гомельшчыне. – Мн.: ЛМФ “Нёман”, 2003. – 472 с.

4 Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – М.: Эллис Лак, 1995.

5 Жыцця адвечны лад. Беларускія народныя прыкметы і павер’і. Кн. 2. / уклад. У. Васілевіч. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1998.

6 Этнография восточных славян. Очерки традиционной культуры / отв. ред. член-кор-т АН СССР К.В. Чистов. – М.: Наука, 1987.

7 Тресиддер, Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер; пер. с англ. С. Палько. – М.: Фаир-Пресс, 1999.

8 Славянские древности. Т.2. – М., 1999.

9 Беларускія народныя абрады. – Мн.: Беларусь, 1994.

В.С.Новак

Вясельныя прыкметы і павер'і

Пытанні

У які дзень лепш ісці сватацца? Чаму?
Калі нельга гуляць вяселле?
З якой мэтай на вяселлі ўжываліся кажух, ручнік?
Як па надвор'ю прадказвалі будучае жыццё і дабрабыт маладых?
Якія павер'і і прыкметы былі звязаны з вясельным караваем?
Якіх забарон на вяселлі павінны былі прытрымлівацца маладыя (не адпускаць рукі, не аддаваць чужым “букет жаніха” і інш.)?
Якія сродкі выкарыстоўвалі, каб абараніць маладых ад “дурнога вока”?
Якія дзеянні выконвалі маладыя, каб за імі хутчэй пажаніліся і пайшлі замуж іх сябры і сяброўкі?
Што рабілі з вясельным адзеннем нявесты? З якой мэтай?

Узор запісу

Сватацца ідуць у першую нядзелю маладзіка, бо лічылі, што будзе ў маладых добрае шчасце.

***Запісана ў в. Рудня-Грабавіцкая Калінавіцкага р-на
ад Зубец Н.М., 1930 г. н.,
Салаўян Т.З., 1939 г. н.,
студэнткай Зубец Т.***

Маладую садзілі на кут на вывернуты кажух, каб багата жылі і шчасліва.

Калі свадзьбу гуляюць, маладыя даўжны быць у пары і даўжан малады ўвесь вечар вадзіць маладую, штоб іх не раз'едзінілі, і тады яны будуць жыць мірна і гласно. І калі мрака такая, ідзе дождж, ето будуць яны багатыя.

***Запісана ў г. Хойнікі
ад перасяленкі з в. Дворышчы Хойніцкага р-на
Ходас Марыі Адамаўны, 1914 г. н.,
студэнткамі Салаўёвай Т., Вайтовіч К.***

Лічылася, што нельга гуляць вяселле ў маі, каб маладыя ўсё жыццё не маіліся.

Маладых садзілі ў пачотным месце на кажух, каб жыццё было багатае.

Свадзёбнае плацце нельга было кідаць як зра, а вешаць на вешалку, каб уважаў муж.

***Запісана ў в. Глыбаўка Веткаўскага р-на
ад Рабікавай Еўдаккі Фёдараўны, 1935 г. н.,
студэнткай Тачылкінай Я. М***

Бацькі маладых абсыпала пшаніцай (для ўдачы ў жыцці).

Пры выхадзе з хаты радзіцелей і пры захадзе ў дом жаніха нявеста даўжна пакланіцца перад парогам тры разы.

***Запісана ў в. Мормаль Жлобінскага р-на
ад Шабекі Людмілы Фёдараўны, 1927 г. н.,
студэнткай Аўсянікавай С. П.***

А калі ў царкву ехалі, то нельзя было, штоб іх хто-небудзь астанаўліваў, патаму шта нядоўга жаніх з нявестай жыць будуць. Гэта такая плахая прымета.

У цэркві давалі ручнікі, клалі кругом стала і кругом стала нада было ручнік абвесці. Гэта прымета такая, штоб усе падругі нявесты замуж павыходзілі.

Нада было, штоб жаніх і нявеста на яком-нібудзь кажуху ці лучшэ шубе сядзелі. Гэта прымета такая, штоб дзеці былі здаровыя, кучаравыя і красівыя раслі, штоб маладыя жылі багата, харашо, штоб многа ў іх дзяцей было.

Калі выходзілі із-за стала першы раз, то жаніха і нявесту аблівалі вадой. Гэта, каб у іх было добрае і вясёлае жыццё.

Калі на свадзьбе нявеста танцавала, і ў яе на свадзьбе адламываўся каблук, значыць, нядоўга жыць жаніху з нявестай разам. У каго-нібудзь з іх будзе век караценькі.

***Запісана ў в. Калініна Гомельскага р-на
ад Хамяковай Анастасіі Васільеўны, 1927 г. н.,
студэнткай Шупляковай Г.***

Калі маладыя вярталіся пасля таго, як распісаліся, іх пасыпалі зярном, пшаніцай, штоб багацтва было, ну канфеты брасалі, дзеньгі.

***Запісана ў г. Гомель
ад перасяленкі з в. Чкалава Гомельскага р-на
Шумілінай Зінаіды Іванаўны
студэнткамі Юрчанка Н., Радзькінай Т.***

Сустрэкаюці іх (маладых) у пераапанутым кажусе, на які потым і пасадзяць маладых, каб жылі багата. Некаторыя людзі прышпілівалі адзежу маладых булаўкамі, калі яны сядзелі за сталом.

*Запісана ў в. Каменка Чачэрскага р-на
ад Беяковай Тацяны Юр'еўны, 1922 г. н.,
студэнткай Сярогавай В.*

Па дарозе ў царкву не павінны былі распрэгціся коні. Гэта не да добрага.

Калі маладая залазіла на воз, нельга было станавіцца на калясо, а то дзяцей не будзе.

Калі ехалі з царквы, сярод дарогі людзі расклалі касцёр. Мы павінны былі праз яго пераехаць. Гэта рабілі, каб адагнаць злыя сілы, каб было шчаслівае жыццё.

Сядзелі на кажуху, каб было добрае жыццё.

*Запісана ў в. Насовічы Добрушкага р-на
ад Сімуты П. Д., 1924 г. н.,
студэнткай Корж Т.*

На голую лаўку маладых не сажуюць, каб былі багатыя. Яшчэ у кажух лажылі грошы, штоб маладыя разжываліся.

*Запісана ў г. н. Лоеў
ад Кулеш Валянціны Сцяпанай, 1940 г. н.,
перасяленкі з в. Лапаткі (1974 г.),
Самуенка Любові Аляксандраўны, 1938 г. н.,
студэнткамі Унукоўскай В., Жукоўскай А.,
Балакішыевай Ю., Каляснёвай І, Бандарчук Т., Ціваненка І.*

Калі на вяселле ідзе моцны дождж, то маладыя будуць жыць багата.

*Запісана ў в. Дубоўка Кармянскага р-на
ад Кірэевай Н.А., 1938 г. н.
студэнткай Прохаравай Н.*

На свадзьбе кідалі цвяты ўгору. Якая з дзяўчат зловіць, тая і замуж пойдзе.

Жаніха і нявесту садзілі на кажух, каб грошы былі.

*Запісана ў г. н. Лоеў
ад Малянок Марыі Якаўлеўны, 1927 г. н.,
студэнткамі Лемяшковай К., Логвінавай Г.,
Малашанка С., Удодавай Н., Харужэнка К.*

Еслі дарогу маладому і маладой пераходзілі людзі, то ў іх сям'е будзе ўсё добра, а калі чалавек са злымі іачамі, то эта была дрэнна.

*Запісана ў г. Мазыр
ад Дзмітрыевай Ганны Аляксандраўны, 1922 г. н.,
ураджэнкі в. Ліхоўня Нараўлянскага р-на,
студэнткамі Кручковай Ю., Бярэнка Ю., Пікун Т.*

Куццю ету абычна курам аддаюць, штоб куры неслісь.

*Запісана ў в. Марс Лоеўскага раёна
ад Кулага Валянціны Іосіфаўны, 1935 г.н.
студэнткамі Унукоўскай В., Жукоўскай А., Балакішыевай Ю.,
Каляснёвай І., Бандарчук Т., Ціваненка І.*

В цэркві запальвалі 2 свечкі, каторыя сімвалізавалі жаніха і нявесту. Іх дзяржалі свяціцельніцы. Все абрашчалі вніманіе, как гарат свечкі. Еслі свечкі гарат ярка, то ў сям'е будзе ўсё. Кагда свечка нявесты гарэла медленна і не ярка, то шчыталі, што нявесце будзе плоха ў сям'і жаніха.

Лучшэ па невесту ехаць ноччу, каб меншэ людзей і ніхто не зглазіў.

*Запісана ў г. Мазыр
ад Куляшовай-Фіцнер Паліны Дзмітрыеўны, 1940 г. н.,
Кудравец Клаўдзіі Фёдараўны, 1944 г. н.,
ураджэнкі в. Грэбенкі Лельчыцкага р-на,
студэнткамі Кручковай Ю., Бярэнка Ю., Пікун Т.*

К свадзьбе мясілі каравай. Ево не дзелалі вдовы. Пасля таго, как паставілі каравай у печ, лапату аб галаву б'юць, асобенна мужыкам.

*Запісана ў г. Мазыр
ад Бабровай Еўдакіі Якаўлеўны, 1924 г.н.,
Бобрык Марыі Пятроўны, 1928 г.н.,
студэнткамі Вярэніч М., Ступінскай М.,
Кабадзейцавай І., Невяроўскай Н.*

За маладымі хату не вымятаюць. Нявесту трэба перносіць чэраз парог, штоб яна на яго не наступіла.

Перад нявестай і жаніхом клалі рушнік, а пад рушнік – расчэплены замок. Калі яны пераходзілі па рушніку, баба брала замок, замыкала яго і аддавала жаніху, а ключ нявесце, штоб не разлучаліся.

*Запісана ў в. Усохава-Буда Добрушскага р-на
ад Балмаковай Маовы Андрэеўны, 1929 г. н.,
студэнткамі Міхейцавай І., Гуменнікавай І.*

Бывала так, штоб плахое маладым здзелаць, кідалі калядны дзярках. Конь дайдзе да яго і стаіць як укопаны. Нада знаць словы, каб конь пайшоў далей.

Тожа плахая прымета, калі палонка ў дарозе будзе ці воз з маладымі перавернецца. Казалі, што плоха жыць будуць. У сям'і будзе разлад. Добра, калі пасуда б'ецца на свадзьбе. Няльзя, каб паміж маладымі хто-небудзь праходзіў.

*Запісана ў в. Прысно Веткаўскага р-на
ад Арцёмавай Тацяны Мікалаеўны, 1931 г. н.,
студэнткай Козыравай А.*

Калі жаніх прыязджаў з дружынай да нявесты, б'юць сякерай аб сякеры, штоб адагнаць нячыстую сілу.

*Запісана ў г. Добруш
ад Брычанка Марыі Міхайлаўны, 1932г. н.,
нарадзілася ў в. Прудок Калінкавіцкага р-на
студэнткай Антончыкавай Н.*

У першы дзень вяселля, увечары, нявеста ідзе ў хату жаніха. Хто-небудзь з яе родных дае зерне так, каб ніхто не бачыў. Як зайдзе нявеста ў двор жаніха, то павінна ціха высыпаць яго. Пра гэта ніхто не павінен знаць. Раніцай нявеста ідзе глядзець, ці склявалі куры зерне. Калі куры склявалі, то будзе жыць добра са свякроўю, а калі не, то будзе разлад.

*Запісана ў в. Скепня Жлобінскага р-на
ад Кілянковай Г.Н., 1917 г. н.,
студэнткай Бураковай Ж.*

Калі маладую выводзілі з хаты, то не закрывалі за ёй дзверы, каб падружкі павыходзілі замуж.

Калі сваты прыходзілі ў хату, то старая бабка звязвала ўместа качарэжнік, каб маладыя добра, доўга жылі.

На свадзьбе маладыя крэпка бяруцца за рукі, каб между німі ніхто не прайшоў, каб не было развода. І сват са стараны маладой бярэ іх за руку і абвожвае тры разы вакол стала і пытае: "Ці ёсць айцец і маці благаславіць дзяцей у дарогу выпраўляці". Бацькі нявесты адказваюць: "Бог благаславіць".

*Запісана ў в. Халочча Чачэрскага р-на
ад Казловай Марыі Нікіфараўны., 1935 г. н.*

Калі маладыя ідуць з цэрквы і начынаецца дождж, то аны будуць багатыя, харашо будуць жыць.

*Запісана ў г. Ветка
ад Арэшчанка Хрысціны Міхайлаўны, 1923 г. н.,
перасяленкі з в. Увелья Краснагорскага р-на Бранскай вобл.,
студэнткамі Варажун С., Цясёлкінай А.*

Калі на свадзьбе паламаеш каблук, рана мужыка пацярэш.

*Запісана ў в. Баршчоўка Добрушкага р-на
ад Шкедавай Любові Кірылаўны, 1932 г. н.,
студэнткай Сільчанка І. М.*

Біць пасуду на свадзьбе – к разбітай жыцці.

*Запісана ў в. Стараселле Добрушкага р-на
ад Зароўнай Марыі Матвееўны, 1925 г. н.,
студэнткай Сухоцкай А. А.*

Целый год невеста не должна даваць падрутам сняць узор с простыні или скатерти, т. е. нікому нічога не давалось из дома целый год из приданного.

*Запісана ў в. Дуброўка Добрушкага р-на
ад Дробышавай Галіны Данілаўны, 1933 г. н.,
Сіваковай Р. А.*

Узел с подушками по дороге не должен развязаться (к разлуке), его оберегали от врагов невесты (соперницы), чтобы не сделала заговор, не воткнула иголку и т. д.

Если по дороге в церковь или по дороге за молодой распрягалась лошадь, считалось, что это к несчастью, т.е. пара разлучится по разным причинам.

В дорогу также брали хлеб-соль, икону с рушником. Эти вещи должны быть целыми, без пятен, а то тоже к плохому.

*Запісана ў в. Дуброўка Добрушкага р-на
ад Дробышавай Галіны Данілаўны, 1933 г. н.,
Сіваковай Р. А., Басянкавай І. В.*

Маладых садзілі на кажух, каб багатымі былі. У кажух лажылі грошы.

*Запісана ў в. Чаплін Лоеўскага р-на
ад Грыцковай Эміліі Яўхімаўны, 1933 г. н.,
студэнткамі Унукоўскай В., Жукоўскай А.,
Балакішыевай Ю., Каляснёвай І, Бандарчук Т., Ціваненка І.*

Пасля благаслаўлення маладым даюць адкусіць ад каравая. Хто большы кусок адкусіць, той будзе ў сям'і галоўны. Затым наліваюць па поўнай румачцы, каб жыццё поўная была. Калі хто з маладых не зможа выпіць усю румку, патрэбна выліць на зямлю, бо калі пакінуць у румцы, будзе горкае жыццё са слязамі.

Калі маладыя ідуць у дом, перад імі на дарожцы пасыпаюць жыта, каб жыццё была багатая і каб дзеці нарадзіліся.

Калі садзяцца за стол, маладым на лаўку пасцілаюць кажух, каб жылі багата.

Нельга несці заяўленні ў ЗАГС у аўторак і чацвер, бо маладыя развядуцца.

Нельга гуляць свадзьбу на вялікія святы і на сходніх днях, бо маладыя разам не будуць.

Самы лепшы дзень для вяселля і наваселля – 10 дзень маладзіка.

Калі каравай прыпадносяць на стол і ён трэсне, то маладыя будуць дрэнна жыць ці развядуцца.

*Запісана ў в. Салтанавы Рэчыцкага р-на
ад Кляцоўскай Марыі Іванаўны, 1935 г. н.,
студэнткай Васілюк А.*

Нельга дарыць букет кветак, у якіх ёсць жоўтыя кветкі: маладыя разам доўга не пражывуць, разыйдуцца.

Нельга прышпульваць кветкі на пояс, таму што будуць цяжкімі роды.

Плацце павінна быць ніжэй калена: чым даўжэй плацце, тым даўжэй замужжа.

Ці, напрыклад, нявесту не апрачае сяброўка, якая мае такое імя, як і нявеста.

*Запісана ў в. Патапаўка Буда-Кашалёўскага р-на
ад Макаранка Надзеі Фёдаравы, 1941 г. н.,
студэнткай Сілінай А. У.*

Як пакойнік да свадзьбы, значыць, свадзьбы не будзе.

Калі дождж і снег на свадзьбу, значыць, багатымі будуць.

*Запісана ў в. Казярогі Лоеўскага р-на
ад Каляды Тацыяны Паўлаўны, 1944 г. н.,
студэнткамі Унукоўскай В., Жукоўскай А.,
Балакішыевай Ю., Каляснёвай І., Бандарчук Т., Ціваненка І.*

Калі памёр хтосьці з бацькоў маладых, то радзіцелі не сустракаюць, сустракаюць хросныя.

Штоб жызня была шчаслівая, пасыпалі маладых жытам, канфетамі.

*Запісана ў в. Белы Калодзеж Лоеўскага раёна
ад Герасенка Раісы Васільеўны, 1938 г. н.,
перасяленкі з в. Азершчына Рэчыцкага р-на,
студэнткамі Унукоўскай В., Жукоўскай А.,
Балакішыевай Ю., Каляснёвай І., Бандарчук Т.,
Ціваненка І.*

Калі пякуць каравай, падпяраюцца пярэднікам. Без пярэдніка ты не імееш права...Пярэднік, дзе ты ні будзеш, ты вяздзе пройдзеш. Калі будзеш без пярэдніка, каравай не палучыцца.

Яшчэ каравай павінны замешваць жаншчыны, якія ўсю сваю жызн з адным мужам. Каб і маладым усю жызн пражыць разам.

Каравай бралі ў платочак, бо голымі рукамі нельзя, ёто ж святое.

*Запісана ў г. Хойнікі
ад перасяленкі з в. Дворышчы Хойніцкага раёна
Ходас Марыі Адамаўны, 1914 г. н.,
студэнткамі Салаўёвай Т., Вайтовіч К.*

У каравайнае цеста дабаўлялі гарэлкі трошкі, штоб жаніху і нявесце жылося добра.

Нельзя было, штоб каравай голымі рукамі бралі. Нада, штоб бралі бумажку або шчэ што-нібудзь.

*Запісана ў в. Калініна Гомельскага раёна
ад Хамяковай Анастасіі Васільнўны, 1927 г. н.,
студэнткай Шупляковай Г.*

Калі пеклі каравай, то глядзелі, штоб добры атрымаўся каравай, без трэшчын, прыгожы. Каб жыццё маладых таксама было без разладу і шчаслівым.

*Запісана ў в. Каменка Чачэрскага р-на
ад Беяковай Таццяны Юр'яўны, 1922 г. н.
студэнткай Сярогавай В.*

Каравай павінна була пекць жанчына, якая нядаўна выйшла замуж, каб рана не аўдавець.

Каравай не павінен быў трэснуць. Казалі, калі каравай прыгожы, будзе добрае жыццё.

*Запісана ў в. Насовічы Добрушкага р-на
ад Сімуты П.Д., 1924 г. н.
студэнткай Корж Т.*

Каравай выпякалі толькі замужнія і тыя, якія ў пары жылі, каб пара маладая доўга жыла.

*Запісана ў в. Баец Калінкавіцкага р-на
ад Грамовіч Надзеі Іосіфаўны, 1939 г. н.,
студэнткай Хмяльніцкай І.*

Калі каравай на вяселле ўкусілі жаніх і нявеста, то яны павінны адны яго з'есці, нікому не даваць, каб было шчаслівае жыццё.

*Запісана ў в. Патапаўка Буда-Кашалёўскага р-на
ад Макаранка Надзеі Фёдараўны, 1941 г. н.,
студэнткай Сілінай А.*

Каравай выпякаюць каравайніцы, замужнія жанчыны, не бяздзетныя, тыя, хто добра жыў у шлюбе.

Цеста мясілі так, каб цеста не сціскалася ў кулак, каб маладыя жылі дружна, не біліся. Каравай сажаў у печ мужчына.

Калі каравай расколваўся, то будучы муж ці жонка хутка памрэ.

*Запісана ў в. Малешава Брэсцкай вобл.
ад Будзько Ганны Антонаўны, 1938 г. н.,
студэнткай Ярмоліч Г.*

На втвой дзень у каго-небудзь са сватаў лавілі курыцу жывую. Гэту курыцу далжны былі паймаць. Жывую далжны былі разарваць на часці і засмаліць.

Такое было павер'е, што на втвой дзень далжны абязацельна зжарыць. Яна якім-та образом абазначала, што дзевушка, выходзя замуж, церае дзевства, в такім плане.

*Запісана ў г. Гомель
ад перасяленкі з в. Чкалава Гомельскага раёна
Шумілінай Зінаіды Іванаўны,
студэнткамі Юрчанка Н., Радзкінай Т.*

На другі дзень госці бялілі печку, каб жыццё маладых было светлае і чыстае, як пабеленая печ.

*Запісана ў в. Насовічы Добрушскага р-на
ад Сімуты П.Д., 1924 г. н.,
студэнткай Корж Т.*

Давалі маладзіцы вёнік, яна даўжна падмесці пол, а знатакі падказвалі, якая будзет із яе хазяйка. Еслі нявеста пачала падмятаць пол ад парога, то будзет у доме і дастатак і багацтва.

*Запісана ў с. Залатускае Калінкавіцкага р-на
ад Шульга Еўдакіі Міхайлаўны*

3 Радзінна-хрэсьбінныя прыкметы і павер'і

У традыцыйных абрадах і звычаях беларусаў знайшлі адлюстраванне разнастайныя бакі народнай культуры, быту, філасофіі, рэлігіі, светаўспрымання і светаасэнсавання. У прыватнасці, даследаванне радзінных звычаяў і абрадаў як складовай часткі духоўнай культуры і народнага быту веткаўчан дае падставы сцвярджаць, што галоўнымі каштоўнасцямі ў іх жыцці з'яўляюцца сям'я і дом, жаданне жыць у згодзе са сваім сумленнем, з людзьмі, што былі побач, з навакольным светам. Выконваючы тое ці іншае абрадавае дзеянне, чалавек верыў, што гэтым забяспечвае сабе і сваім блізкім здароўе, шчасце, дабрабыт. Веданне і дэтальнае выкананне традыцыйных абрадаў і нормаў паводзін стварае чалавеку ці сям'і добрую славу, якая перадаецца з пакалення ў пакаленне і высока ацэньваецца грамадой.

Актуальнасць нашага даследавання абумоўлена тым, што менавіта ў радзінна-хрэсьбінным абрадавым комплексе беларусаў, у прыватнасці жыхароў Веткаўшчыны, надзвычай шырока прадстаўлены народжаныя шматвяковым вопытам і паўсядзённым жыццём народа не толькі разнастайныя міфалагічныя ўяўленні, але і рацыянальныя веды пра чалавека, з'явы і аб'екты рэчаіснасці, а спецыфікацыя аксіялагічнай прыроды радзінных звычаяў, прыкмет і павер'яў прадыхтавана самім жыццём, у якім яны выступаюць своеасаблівым маральна-этычным кодэксам і з'яўляюцца невычэрпнай крыніцай практычнай народнай мудрасці.

Даследаванне радзінна-хрэсьбіннага комплексу Веткі і Веткаўскага раёна ўлічвае шэраг тэарэтычных і практычных аспектаў. Сярод тэарэтычных аспектаў вылучаюцца наступныя: вызначэнне характару, часу, месца і механізмаў узнікнення шэрагу абрадавых дзеянняў, прыкмет, павер'яў, забарон. Да практычных аспектаў адносяцца ступень захаванасці традыцыйных радзінных звычаяў і абрадаў Веткаўшчыны ў народнай памяці, працягласць у часе і трансфармацыя ў працэсе бытавання, абумоўленасць іх выкарыстання канкрэтнымі індывідуальнымі перажываннямі чалавека, калектыўным вопытам народнай мудрасці.

Сістэма радзіннай абраднасці, як слухна сцвярджае Т.І. Кухаронак, “фарміравалася на працягу шматлікіх стагоддзяў, таму ў ёй можна сустрэць і універсальныя магічныя ўяўленні, і водгаласы агульначалавечай стадыі асэнсавання працэсаў зараджэння і канца жыцця, і сведчанні разумення нашымі продкамі цеснай сувязі паміж зямным жыццём і космасам, і рэлікты вераванняў у татэма-буса. Добра захаваліся ў ёй культы продкаў, агню, вады, расліннасці” [3, 4].

Матэрыялам для нашага даследавання паслужылі запісы, зробленыя студэнтамі і выкладчыкамі філалагічнага факультэта

падчас праходжання фальклорна-краязнаўчай практыкі на тэрыторыі Веткі і Веткаўскага раёна ў 2003 г..

Комплекс традыцыйных радзінных звычаяў і абрадаў Веткаўшчыны, як і іншых раёнаў Беларусі, складаецца з трох цесна звязаных цыклаў: дародавага, родавага і пасляродавага. Першыя два ўключаюць уяўленні, павер'і і абрадавыя дзеянні, накіраваныя на захаванне цяжарнасці і паспяховае завяршэнне родаў, апошні – звычаі і абрады, якія сімвалізавалі ідэю прыняцця нованароджанага ў сям'ю і грамаду.

Сістэма вераванняў і нормаў паводзін, звязаная з цяжарнасцю жанчыны, захавала перажыткі папярэдніх стадый развіцця чалавечага грамадства і яго рэлігійнага мыслення, адлюстроўвала шматгадовыя народныя медыцынскія веды, светапогляд, маральныя каштоўнасці. Звычаі дародавага цыклу мелі рацыянальнае прызначэнне – “захаваць цяжарнай фізічны спакой, ліквідаваць усялякія псіхічныя хваляванні і гэтым самым забяспечыць правільнае развіццё плода” [3, 13].

Па сённяшні дзень на тэрыторыі Веткаўскага раёна існуе вялікая колькасць забаронаў і павер'яў, якія закліканы, з аднаго боку, аказаць дабратворны ўплыў на здароўе, выгляд, характар і лёс будучага дзіцяці, а з другога – забяспечыць паспяховы зыход родаў.

Некаторыя звычаі і нормы, якімі кіравалася жанчына ў час цяжарнасці, былі заснаваны на шматгадовых жыццёвых назіраннях і вызначаліся вялікім практычным зместам, што знайшло пацвярджэнне ў сучаснай медыцынскай навуцы: нельзя піць водку (Васільцова М.С., 1925 г.н., в. Старое Сяло), работаць цяжола ня нада; няльзя пужацца, бо дзіцёнак родзіцца дурны (Мацюкова Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло).

У большасці правілаў паводзін рацыянальныя і магічныя элементы настолькі цесна спляліся, што іх цяжка адлучыць адзін ад аднаго. Як трапна адзначыў Э.Б. Тайлар, “...чалавек яшчэ ў ніжэйшым разумовым стане навучыўся аб'ядноўваць у думках тыя рэчы, якія ён знаходзіў звязанымі паміж сабой у рэчаіснасці. Аднак у далейшым ён сказіў гэту сувязь, зрабіў вывад, што асацыяцыя ў думках павінна дапускаць такую ж сувязь і ў рэчаіснасці. Кіруючыся гэтым, ён спрабаваў адкрываць, прадказваць і выклікаць падзеі такімі, якія, як мы бачым зараз, мелі чыста фантастычны характар” [6, 94].

Вельмі распаўсюджна на Веткаўшчыне (і не толькі) забарона, згодна з якой цяжарнай забаранялася глядзець на пажар, а калі такое здарылася, то нельга было, спалохаўшыся, дакранацца рукамі да свайго цела, бо лічылася, што ў адпаведным месцы на целе дзіцяці будзе чырвоная пляма. Када пабачыць пажар, не нада хватацца рукамі за галаву – дзіцёнак красны будзе (Мацюкова Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло); Еслі пажар, то нельзя рукамі за цела брацца, бо абязцельна будуць лапікі красныя на целе (Дзмітрачкова Т.К., 1936 г.н., в. Данілавічы);

бярэменнай жэншчыне нельзя было хапацца за ліцо рукамі, калі бачыш пажар (Гарбузава М.Я., 1929 г.н., в. Казацкія Балсуны).

Цяжарным нельга было крыўдзіць жывёлу або пераступаць праз яе: нельзя ніякай скаціны голай рукой біць і асобенна выпяткам – будзе шэрсць у дзіцёнка (Дзмітрачкова Т.К., 1936 г.н., в. Данілавічы); нельзя пераступаць цераз сабаку (Васільцова М.С., 1925 г.н., в. Старое Сяло).

На Веткаўшчыне існуе забарона, якая не дазваляе цяжарным жанчынам хадзіць на пахаванні, глядзець на нябожчыка: мяртвака няльзя бачыць (Мацюкова Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло); нельзя хадзіць на кладбішча (Васільцова М.С., 1925 г.н., в. Старое Сяло); калі дзеўка замуж пашла, а на пахаранах не была і ў палажэнні, то нельзя ідці ёй на кладбішча (Дзмітрачкова Т.К., 1936 г.н., в. Данілавічы). Меркавалі, што ў такім выпадку дзіця будзе ўвесь час хварэць або мець жоўты, хваравіты колер скуры. У сувязі з гэтым прыгадаем меркаванне Дж. Фрэзера: “Старажытны чалавек упэўнены, што толькі ён зробіць так і так, і ў суаднесенасці з адным з гэтых законаў, непазбежна адбудуцца такія і такія вынікі. А калі вынікі нейкага ўчынку, як яму здаецца, непажаданыя ці небяспечныя, ён, безумоўна, імкнецца зрабіць так, каб не наклікаць іх на сябе. Іншымі словамі, ён устрымліваецца ад здзяйснення таго, што, як ён мяркуе, ...можа яму пашкодзіць. Такія рэчы ён табуіруе”[8, 27].

Асобную групу складаюць забароны, у якіх адлюстраваны этычныя і эстэтычныя нормы: са скаварады нельзя есці; нельзя глядзець на калекаў ці гаварыць плоха пра іх і смяяцца – дзіцёнак плахі будзе (Мацюкова Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло); удзіўляцца нельзя з некрасівага ці інваліда, бо дзіцё будзе такое ж; калі жэншчына ў палажэнні, старалася, каб прыпечак чысты быў, калі будзе гразна, значыць, будзе дзіцёнак нехарашы, гразны; вот калі ідзеш і там кот ляжыць прапаўшы, ваяе, то пляваць нельзя, бо будзе ў дзіцёнка ваяць з рота (Дзмітрачкова Т.К., 1936 г.н., в. Данілавічы); нельзя было красці, каб дзеці не былі злодзеямі (Гарбузава М.Я., 1929 г.н., в. Казацкія Балсуны). Нашы продкі лічылі, што падобнае выклікае падобнае, вынік нагадвае сваю прычыну. Больш за гэта, як трапна заўважыў Е. Меляцінскі, “тое, што ў навуковым аналізе выступае як падабенства, ...у міфалогіі выглядае як тоеснасць” [5, 168].

Шырокае распаўсюджанне ў Веткаўскім раёне атрымалі разнастайныя павер’і, забароны і магічныя дзеянні, у аснове якіх ляжаць элементы магіі падабенства (імітатыўнай, гомеапатычнай): нельзя ваду ў калодзежы, калі набіраеш, то адліваць у калодзеж абратна – будучы сляжыць ў дзіцёнка цекчы і з носа тожа; нельзя ў пранікі секчы нічога тапаром, бо ў дзіця губа будзе расцечана, асобенна, калі на парогі секчы (Дзмітрачкова Т.К., 1936 г.н., в. Данілавічы); калі дзеўка цяжкая, бярэменная, то ёй нельзя пераступаць праз вярхоўку (Мацюкова Н.Д.,

1930 г.н., в. Старое Сяло); у мяне была цётка, ножка ў яе была кривая. Кажуць, калі матка была ў палажэнні, бацька крук зацесваў і забіваў, і радзілася кривая дзевачка (Саломенная У.М., 1932 г.н., в. Неглюбка). Папярэднія прыклады дазваляюць сцвярджаць, што з’яўленне вобразаў візуальнага мыслення, створаных па аналогіі, напоўнены разнастайным зместам і часцей за ўсё па некаторых сваіх уласцівасцях і характарыстыках набліжаны да звычайных пачуццёвых уражанняў.

Існуе ў гэтай мясцовасці і забарона цяжарнай пазычаць што-небудзь: калі ў палажэнні – нельзя ні ў кога прасіць, нічога ўзяць нельзя (Дзімітрачкова Т.К., 1936 г.н., в. Данілавічы). Лічылі, што ў такім выпадку дзіця пражыве век ў беднасці і галечы.

Колькасць забарон, якіх павінна была прытрымлівацца цяжарная, уражвае. Зразумела, што іх нарадзіла пэўнае бяссілле чалавека перад прыродай, няведанне яе законаў, прымхлівы страх, які, на думку З. Фрэйда, “у значнай ступені чаканне няшчасця. ...Прымхлівы чалавек схільны надаваць знешняму выпадку значэнне, якое павінна з’явіцца ў форме рэальных падзей, схільны бачыць у выпадку сродак выражэння чаго-небудзь знешняга, схаванага ад яго” [7, 297-298]. Таму невыпадкава выкананне забаронаў – гэта, напэўна, надзея на патуранне, выратаванне.

Таксама цяжарнай жанчына павінна была абавязкова насіць фартух, каб засцерагчы дзіця ад сурокаў: трэба насіць фартук, каб не быў дзіцёнак урочаны (не баяўся ўроку) (Гарбузава М.Я., 1929 г.н., в. Казацкія Балсуны).

Аналіз фактычнага матэрыялу дазваляе зрабіць вывад, што “ва ўяўленнях пра будучага чалавека знайшлі адлюстраванне маральных нормы і каштоўнасці беларускага народа, імкненне бачыць сваё дзіця сумленным, працавітым, здаровым, без усялякіх фізічных і разумовых недахопаў” [3, 18]. Выразна прасочваецца і сувязь з магічнымі ўяўленнямі, верай у сувязь чалавека з жывёльным светам.

Забароны і прымхі перыяду цяжарнасці з’яўляюцца “скаладавай часткай сацыяльна-псіхалагічнага механізма, які непасрэдна ўздзейнічае на цяжарную жанчыну... Старанна прытрымліваючыся ўсіх мясцовых звычаяў, жанчына набывала ўпэўненасць у паспяховым зыходзе родаў, псіхалагічна была да іх падрыхтавана” [3, 25–26].

Не менш важным было выкананне ўсіх спрадвечных звычаяў і абрадаў, звязаных з нараджэннем дзіцяці. Сёння, канешне, усе нараджаюць ў бальніцы. Але людзі старэйшага ўзросту раскажваюць, як раней пры родах карысталіся паслугамі вясковых бабак-павітух: калі радзіцца дзіцёнак, побач бабка-пупарэзніца, яна бабіла: адразуе пупок, мые, пеленае. Ёй давалі гасцінца, і яна што-небудзь прынасіла (Лук’яненка В.Ц., 1935 г.н., в. Залаты Рог); раньшэ ражалі дома, патаму што негдзе была. Я тожа пачці всех ражала дома... Бабка Малання за

бабу была. Яна бабіла (мыла, пуп перавязвала) (Рыбачкіна П.Р., 1933 г.н., в. Баркі).

Акрамя чыста практычных акушэрскіх прыёмаў, непасрэдна ў час родаў выконвалі шэраг магічных дзеянняў, якія заснаваны на веры ў звышнатуральныя сілы і спалучаюць у сабе элементы імітатыўнай і кантактнай магіі: калі баба ражае, усе вузлы развязваюць і замкі адпіраюць, каб аблегчыць мукі (Кавалёва Е.П., 1930 г.н., в. Колбаўка); як цяжэло ражае, дак паяса нада развязываць, пугаўкі расшпыляць тым, хто ёсць у хаце ў гэты мамент. Еслі ёсць юбка, абезацельна далжны развязаць іх (Рыбачкіна П.Р., 1933 г.н., в. Баркі); еслі дзеўка дома ражала, тагда всягда адкрывалі вокны, і дзе які замок – каб усё чыста было адкрыта. Гаварылі, што так легша родзіцца (Мацюкова Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло). Як трапна адзначыў сучасны даследчык А. Гурскі, “з цягам часу дыялектыка свядомасці і мыслення, шматвекавы працоўна-вытворчы вопыт абумовілі ўсё больш глыбокае пранікненне чалавека ў сутнасць рэчаў і з’яў, а разам з тым у свядомасці яго шырылася кола асацыятыўных сувязей паміж імі, пабудаваных на параўнанні асобных прадметаў, іх якасцей, уласцівасцей, функцый і да т. п.” [2, 15].

Паводле народнага ўяўлення, нованароджанага трэба ахоўваць ад уздзеяння злых сіл, у сувязі з чым прытрымліваліся пэўных забарон: а калыску пустую, кады ў ёй дзіця няма, нельзя калыхаць, бо памрэ дзіцятка (Мацюкова Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло).

Л. Леві-Бруль у даследаванні “Першабытны менталітэт” трапна сцвярджае, што, на думку старажытнага чалавека, “...усе прадметы і істоты ў прыродзе ўцягнуты ў шэраг містычных сутыкненняў і выключэнняў, якія якраз і ствараюць у ёй сувязь і парадак... Калі чалавек зацікаўлены якой-небудзь з’явай, ён не абмяжоўваецца пасіўным і бяздзейным успрыманнем, а выказвае здагадку аб якой-небудзь акультнай і нябачнай сіле, праявай якой і стала дадзеная з’ява” [4, 23].

Традыцыйныя нормы звычайнага права прадпісвалі абавязковае наведванне парадзіхі і дзіцяці сваякамі і суседзямі, што як бы сімвалізавала прыняцце нованароджанага ў пэўны калектыў: хадзілі спачатку хадзілі ў даведкі. Варылі бульбяныя пампушкі, узвар (Чуяшова Г.Ф., 1930 г.н., в. Стаўбун); спачатку хадзілі ў даведкі. Людзей гаспадары не звалі, яны ішлі самі. Гаспадары садзілі іх за стол, потым спявалі песні. А потым дзелалі хрэсьбіны і звалі тых, хто прыходзіў у даведкі (Азаранка Г.І., 1932 г.н., в. Малыя Нямкі); калі дзіця народзіцца, к яму і к матке ў бальніцу хадзілі. Паздраўлялі іх, гасцінчыкі насілі (Чайкова К.Ц., 1930 г.н., в. Залаты Рог); раньша так было: радзіўся дзіцёнак, хадзілі ў атведкі (Мацюкова Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло).

Акрамя таго, існаваў звычай далучэння нованароджанага да царквы, які папярэднічаў абраду хрышчэння: ездзілі ў цэркаў, і бацюшка “ўводзіў” дзіцёнка. Не, не хрысціў, а ўводзіў, ну, штоб яму харашо было.

Штоб яго прынялі, ці што. Ну, так нада было. І бацюшка маліўся Богу (Мацюкова Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло); праз нядзелю (пасля нараджэння дзіцяці) ехалі ў царкву, і бацюшка ўводзіў у святое, толькі ён е купае рабёнка. Маці і дзіцё ехалі дамой, а бацюшка яшчэ чытаў малітвы ім (Лук'яненка В.Ц., 1935 г.н., в. Залаты Рог).

Вытокі ўзнікнення народных вераванняў – рэальныя ўмовы жыцця і побыту: чым больш значнае месца ў жыцці чалавека займала сям'я, тым больш захавалася звычаяў, прыкмет, павер'яў, магічных дзеянняў, выхаваўчых прыёмаў, якія былі накіраваны на забеспячэнне здароўя, сямейнага шчасця, удалага асабістага лёсу і павінны былі ўздзейнічаць на фізічнае, разумовае, духоўнае і эстэтычнае развіццё асобы. Вывучэнне радзінных абрадаў, звычаяў і павер'яў жыхароў Веткаўшчыны паказвае, што перад намі вельмі неаднародная група з'яў з яскрава адлюстраванымі міфалагічнымі ўяўленнямі, са спецыфічнымі адносінамі да рэчаіснасці і спосабамі яе адлюстравання: знешнія фактары тут адлюстроўваюцца праз прызму ўнутранага светаўспрымання чалавека. Можна заўважыць, што ў міфалагічнай свядомасці адлюстроўваюцца перш за ўсё ўстойлівыя нормы і стэрэатыпы практычнай дзейнасці і маральна-этычныя нормы, менавіта таму з цягам часу фарміруюцца пэўныя сімвалічныя формы і сродкі сувязі чалавека з навакольным асяроддзем.

Бібліяграфія

- 1 Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна / аўт.-уклад.: І.Ф. Штэйнер, В.С.Новак. – Гомель: ГДУ імя Ф.Скарыны, 2003. – 362 с.
- 2 Гурскі, А.І. Беларускія загадкі : даследаванне жанру / А.І. Гурскі. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2000. – 80 с.
- 3 Кухаронак, Т.І. Радзінныя звычаі і абрады беларусаў: Канец XIX – XX ст. / Т.І. Кухаронак. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 126 с.
- 4 Леви-Брюль, Л. Первобытный менталитет / Л. Леви-Брюль. – СПб.: Европейский дом, 2002. – 400 с.
- 5 Мелетинский, Е. М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М.: Наука, 1976. – 407 с.
- 6 Тайлор, Э. Б. Миф и обряд в первобытной культуре /Э.Б. Тайлар. – Смоленск: Русич, 2000. – 624 с.
- 7 Фрейд, З. Психология бессознательного: Сборник произведений / З. Фрейд. – М.: Просвещение, 1989. – 447 с.
- 8 Фрэзер, Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Дж. Дж. Фрэзер. – М.: ООО Издательство АСТ: ЗАО НПП Ермак, 2003. – 781 с.

А.А. Кастрыца, А.М. Палуян

4 Абрады, звычаі і павер'і радзіннага комплексу жыхароў Веткаўшчыны: хрысціны

Сістэма радзіннай абраднасці, як слушна сцвярджае Т.І. Кухаронак, “фарміравалася на працягу шматлікіх стагоддзяў, таму ў ёй можна сустрэць і універсальныя магічныя ўяўленні, і водгаласы агульначалавечай стадыі асэнсавання працэсаў зараджэння і канца жыцця, і сведчанні разумення нашымі продкамі цеснай сувязі паміж зямным жыццём і космасам, і рэлікты вераванняў у татэма-буса. Добра захаваліся ў ёй культы продкаў, агню, вады, расліннасці” [2, 4].

Комплекс традыцыйных радзінных звычаяў і абрадаў Веткаўшчыны, як і іншых раёнаў Беларусі, складаецца з трох цесна звязаных цыклаў: дародавага, родавага і пасляродавага. Першыя два ўключаюць уяўленні, павер'і і абрадавыя дзеянні, накіраваныя на захаванне цяжарнасці і паспяховае завяршэнне родаў, апошні – звычаі і абрады, якія сімвалізавалі ідэю прыняцця нованароджанага ў сям'ю і грамаду. Менавіта апошняму этапу і прысвечана наша даследаванне, матэрыялам для якога паслужылі запісы, зробленыя студэнтамі і выкладчыкамі філалагічнага факультэта падчас праходжання фальклорна-краязнаўчай практыкі на тэрыторыі Веткі і Веткаўскага раёна ў 2003 г..

Правядзенне хрэсьбін – цэнтральны момант той часткі комплексу радзіннай абраднасці, якая сімвалізавала ідэю прыняцця нованароджанага ў сям'ю і грамадства, сцвярджала сувязь сям'я – абшчына. Шматлікія абрадавыя элементы, якія ўтрымліваюцца ў святкаванні хрэсьбін, выяўляюць генетычную сувязь са старажытнымі звычаямі і абрадамі, з сацыяльным і гаспадарчым жыццём беларускай вёскі, з хрысціянскай ідэалогіяй.

Вялікае значэнне надавалася выбару кумоў – хроснага бацькі і хроснай маці нованароджанага, паколькі пасля здзяйснення абраду хрышчэння яны павінны былі выконваць пэўныя патрабаванні, якія кантраляваліся грамадскай думкай вёскі: “Бацькі дзіцяці яшчэ да хрэсьбін дамаўляюцца, хто ж у іхняга дзіцяці будзе нарачоным бацькам ці маці” (запісана ад Лупекінай А.Я., 1923 г.н., перасяленкі з в. Барталамееўка Веткаўскага раёна); “У кумы бралі знакомых, родственікаў. Еслі хлопец з дзеўкай хрэсцяць, то ім нельзя жаніцца” (запісана ад Гарбузавай М.Я., 1929 г.н., перасяленкі з в. Казацкія Балсуны Веткаўскага раёна); “У кумы бралі таго, каго добра ведалі і каму давяралі. Любога чалавека можна было браць” (запісана ад Чайковай К.Ц., 1930 г.н., в. Залаты Рог Веткаўскага раёна); “Бацька рабёначка доўжан зваць кума. Кум – гэта не абязацельна радня. Можа быць саўсім чужы чалавек. Часта друзей звалі, шахверак са свадзьбы. Толька нельзя было бяздзетных зваці” (запісана ад Васільцовай М.С., 1925 г.н., в. Старое Сяло); “Тада ўжэ мама з бацькам далжны хросных выбіраць. Ну, іх яшчэ раньша выбіралі і гаварылі ім да таго, як дзіцё

народзіцца. У хросныя бралі каго-нібудзь з блізкіх ілі далёкіх родзічаў. Хросныя, і бацька, і маці, далжны аб дзіцёнку забоціцца, калі што з роднымі бацькамі здарыцца”(запісана ад Мацюковай Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло).

Пры запрашэнні бацькі дзіцяці абавязкова неслі будучым кумам падарунак – хлеб: “І нясуць куме хлеб, куму нясуць хлеб, хлеб-соль і бабе. Яны ўжо знаюць, што гэта ўжо хрысціць будуць” (запісана ад Прыходзька В.В., 1935 г.н., в. Неглюбка Веткаўскага раёна); “Еслі ідуць кумоў прыгласаць, то бацька абязацельна нясе хлеб куму...І куме нясе хлеб-соль” (запісана ад Дмітрачковай Т.К., 1936 г.н., Чуяшковай Л.К., 1933 г.н., в. Данілавічы Веткаўскага раёна).

Паводле народных звычаяў, адмаўляцца ад кумаўства не раілася: “І нельзя было адказывацца ад кумоўя” (запісана ад Васільцовай М.С., 1925 г.н., в. Старое Сяло); “Як завуць, дак адказывацца нельзя” (запісана ад Рыбачкінай П.Р., 1923 г.н., Бегічавай А.К., 1923 г.н., в. Радуга Веткаўскага раёна); “Адказвацца, калі цябе звалі быць кумам, была нельзя” (запісана ад Лук’яненка В.Ц., 1935 г.н., в. Залаты Рог Веткаўскага раёна). Асабліва ахвотна ішлі хрысціць незаконнанароджаных дзяцей дзяўчаты, бо існавала павер’е, што яна выйдзе замуж, калі хроснік пачне хадзіць: “І хадзілі хрысціць дажа незаконных дзяцей. Дзеўкі з удавольствам хадзілі хрысціць, патаму што кагда рабёначак начне хадзіць, ана замуж пойдзе” (запісана ад Васільцовай М.С., 1925 г.н., в. Старое Сяло).

Абрад царкоўнага хрышчэння як афіцыйны абрад далучэння нованароджанага да праваслаўнай веры адбываўся ў адзін з нядзельных дзён: “У васкрасенне раніцай яны збіраюцца, каб ісці ў царкву” (запісана ад Лупекінай А.Я., 1923 г.н., перасяленкі з в. Барталамееўка Веткаўскага раёна); “Хрысцілі цераз 6 недзель пасля таго, як народзіцца”(запісана ад Рыбачкінай П.Р., 1923 г.н., Бегічавай А.К., 1923 г.н., в. Радуга Веткаўскага раёна).

У царкву нованароджанага везлі кум і кума, прычым апрапаналі малое ў тое адзенне, што прыносіла ў падарунак кума: “Кагда нясуць дзіцёнка ў цэркаў, дак хросная полнасю далжна надзець яго ва ўсё сваё, што прынесла ў падарак” (запісана ад Рыбачкінай П.Р., 1923 г.н., Бегічавай А.К., 1923 г.н., в. Радуга Веткаўскага раёна); “Патом яго вярцелі (заварочвалі) у пялёнкі, што хросная дала” (запісана ад Мацюковай Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло).

Пэўных звычаяў прытрымліваліся і ў час непасрэдна царкоўнага абраду хрышчэння: “Калі гэта дзяўчына, то ўсю службу яе на руках дзержыць кум, а несці к купелі павінна кума. Калі поп пачаў адпавяць імёны дзіцяці, адзін з кумоў, у каго няма на руках дзіця, запальвае свечку, загорнутую ў платок або ў палаценец” (запісана ад Лупекінай А.Я., 1923 г.н., перасяленкі з в. Барталамееўка Веткаўскага раёна).

Пасля царкоўнай службы кум і кума нясуць нованароджанага домоў. Перад парогам хрэсніка сустракае баба-павітуха з блінамі, “каб дзіця

расло круглым і румяным, як на дражжах” (запісана ад Лупекінай А.Я., 1923 г.н., перасяленкі з в. Барталамееўка Веткаўскага раёна).

У назначаны час да бацькоў дзіцяці збіраюцца госці з падарункамі для нованароджанага, прычым часцей за усё толькі жанатыя, бо там здараліся жарты і выказванні гулівага характару, і народная традыцыя тактоўна засцерагала ад іх моладзь: “На хрэсьбінах прысутнічалі толькі жанатыя” (запісана ад Дмітрачковай Т.К., 1936 г.н., Чуяшковай Л.К., 1933 г.н., в. Данілавічы Веткаўскага раёна); “...а потым у назначанае время прыходзілі госці, садзіліся за сталы, а перад гэтым дарылі падарункі для нованароджанага” (запісана ад Азаранка Г.І., 1932 г.н., в. Малыя Нямкі Веткаўскага раёна); “Бабка нясе ўзел большой гасцінцаў” (запісана ад Кавалёвай Е.П., 1930 г.н., в. Колбаўка Веткаўскага раёна); “Гасцінцы дарылі малому, жадалі яму і матке здароўя, шчасця, усяго-ўсяго” (запісана ад Чайковай К.Ц., 1930 г.н., в. Залаты Рог Веткаўскага раёна). У сваю чаргу бацькі нованароджанага дарылі падарункі куму, куме і бабцы: “Дарылі палатно. Бабе-павітухі давалі на юбку. Куму – хустку. Куме на кохту” (запісана ад Чуяшовай Г.Ф., 1930 г.н., в. Стаўбун Веткаўскага раёна); “Бабке даюць падарак: на плацце, платок” (запісана ад Кавалёвай Е.П., 1930 г.н., в. Колбаўка Веткаўскага раёна); “Даюць падарункі куму, падарункі куме і бабе, і свякрусе даюць” (запісана ад Прыходзька В.В., 1935 г.н., в. Неглюбка); “Парадзіха дае падарункі куме, куму, бабе” (запісана ад Суглоб М.І., 1932 г.н., в. Перадавец Веткаўскага раёна).

Ладзілася агульнае частаванне і на стол падаваліся стравы, прыгатаваныя гаспадарняй і прынесеныя гасцямі: “Садзяцца за стол, бабы пачынаюць спяваць. Славяць бацькоў, кума з кумой, пасаджоную бабу. Жадаюць хрэсніку здароўя, добрай долі ў жыцці” (запісана ад Лупекінай А.Я., 1923 г.н., перасяленкі з в. Барталамееўка Веткаўскага раёна); “Как пахрысцяць, дак сразу ж за стол. Усе ядзяць. А пасля пажаланні гавораць рабёначку, падарачкі дораць. У канцы пачынаюць шумець: гуляць, танцаваць, несні пець” (запісана ад Васільцовай М.С., 1925 г.н., в. Старое Сяло Веткаўскага раёна).

Спецыяльнай абрадавай стравай на хрэсьбінах была бабіна каша, якую на Веткаўшчыне, як і на большай тэрыторыі Беларусі, варыла павітуха і часцей з пшана, а пазней і з рысу і ўпрыгожвала цукеркамі: “Баба варыла кашу. Прынясе кашу, становя на прыпечак” (запісана ад Прыходзька В.В., 1935 г.н., в. Неглюбка Веткаўскага раёна); “Бабу на хрэсьбіны бяруць, яна вара кашу з пшана, канфетак накідаюць у тую кашу” (запісана ад Дмітрачковай Т.К., 1936 г.н., Чуяшковай Л.К., 1933 г.н., в. Данілавічы Веткаўскага раёна); “На радзіны выклікалі бабку, яна кашу варыла з пшана, хоць з рысу, салодкую” (запісана ад Барсуковай А.А., 1925 г.н., в. Неглюбка); “Кашу варылі. Харошы гаршчок пшоннай кашы. Рассыпную дзеляюць. Як садзяцца за стол, ставяць тую кашу пасярод стала” (запісана ад Кавалёвай Е.П., 1930 г.н., в. Колбаўка Веткаўскага раёна); “Бабка-пупарэзніца павінна была купіць новы

гаршчок (крэпкі). У ім варылі бабіну кашу, часта пшонную” (запісана ад Лук’яненка В.Ц., 1935 г.н., в. Залаты Рог Веткаўскага раёна); “У канцы бабка ўсіх угашчала сваёй кашай. Варылі яе ўкрутую, стараліся, каб смачная, салодкая, добрая была. Варылі абычна з пшана” (запісана ад Чайковай К.Ц., 1930 г.н., в. Залаты Рог Веткаўскага раёна); “Была і “бабіна” каша. За бабу звалі любую жаншчыну, што спанаравіцца маладой. Баба ўжэ варыла тую кашу. Можна было варыць з любых крупаў. І нада так зварыць кашу, штоб калі разбівалі, гаршчок разбіўся, а каша асталася, як ў гаршку была. Баба прыносіла кашу” (запісана ад Мацюковай Н.Д., 1930 г.н., в. Старое Сяло Веткаўскага раёна); “На хрэсьбінны стол варылі “бабіну кашу”. Варылі яе з проса, самі таўклі. Варылі ў двух гаршках: адну варыла тая, хто ражала, а другую – баба-павітуха” (запісана ад Гарбузавай М.Я., 1929 г.н., перасялянкі з в. Казацкія Балсуны Веткаўскага раёна).

Бабіна каша, слухна сцвярджае Т.І. Кухаронак, выконвала пэўныя “абрадавыя функцыі: падавалася ў канцы хрэсьбіннага застолля, і яе падзел з’яўляўся кульмінацыйным момантам урачыстасці, без якога прысутныя не ўяўлялі сабе гэтага святкавання” [2, 62]. У большасці раёнаў Беларусі, і ў тым ліку на Веткаўшчыне, адбываўся абрад выкупу кашы і разбівання гаршка з кашай, з якім у народнай свядомасці звязваліся шматлікія ўяўленні магічнага характару: “Калі ўжо гаспадары бачуць, што людзі нашумеліся, то баба несла кашу і яе выкуплялі (спецыяльных песень не спявалі), тады кашу разбівалі і раздавалі патрошкі кожнаму. Яшчэ гаварылі, калі ўхопіш кавалак разбітага гаршка, то будзеш шчаслівы” (запісана ад Азаранка Г.І., 1932 г.н., в. Малыя Нямкі Веткаўскага раёна); “А яны хто ўжо кажа: “Хто больш грошай паложы, той ужо кашу паб’е”. Ну, абязан кум пабіць кашу. Ну, і сячас нясуць кашу. Такую жанчыну шутлівую выбіраюць. Яны ёй гавораць: “Ідзі, нясі!”. Яна ідзець, баба та, надзяець шапку і нясе. І храмае:

Мая каша з канпелькамі,
А вы ўсе з капейкамі.

І па сталах носяць гэту находку-гаршчок з кашай. І хто паложы большэй. І сейчас жа кум большэ ложыць, і паб’ём гаршчок. Еслі не паложы кум больша – і не паб’е кашы. Хто больш – паб’е, а тады тыя бяруць тыя чарапчкі. І носяць гэтыя па галавах. Ета ў каго ў маладой пары якой: “Вот, Саш, табе, штоб у вас на лета сын ці дачка. І так ета ўсе шумяць, усе гладзяць па галавах, гладзяць чарапкамі тымі... І кашу тую бяруць, і кускамі разламваюць і па сталах носяць кашу. Хто бярэ дамой – нада ж даць парасятам, курам, штоб яны вяліся, штоб няслі яйкі” (запісана ад Прыходзька В.В., 1935 г.н., в. Неглюбка Веткаўскага раёна); “Засцілаюць кашу палаценцам, становяць тарэлку, на тарэлку тожа ложаць платочак, і госці кідаюць грошы, хто болей пакладзе. Кум

стараецца болей пакласці. Тады ўжо тую кашу, гаршчок, нада разбіць. Калі вопытны кум, ён тую кашу – чок аб рог стала і паб’е... Тады кашу на тарэлку кладуць, парэжуць-парэжуць і ядзяць. Еслі ў каго дзяцей няма, маладыя пажанілісь, то бралі чарапкі з гаршка, над галавой разаб’еш і скажаш: “Чарапок разбілі, будуць дзеці ў цябе” (запісана ад Дмітрачковай Т.К., 1936 г.н., Чуяшковай Л.К., 1933 г.н., в. Данілавічы Веткаўскага раёна); “Усе, хто на хрэсьбінах, кладуць грошы ці што-небудзь для малога на кашу. Хто больш паложа, той і разаб’е кашу. Усёгда доўжан выйграць кум. Тады ён бярэ і разбівае гаршчок з кашай.

Бабы бяруць чарапкі з разбітага гаршка і водзяць імі па галаве мужыка і кажуць:

Сколькі на галаве валаскоў,
Столькі хай будзе раткоў.

Бабка потым нося кашу, і кожны доўжан палажыць яе трохі сабе. Абязцельна хваляць бабу і кашу” (запісана ад Суглоб М.І., 1932 г.н., в. Перадавец Веткаўскага раёна); “Кум разбіваў гаршчок кашы: браў адзін аб адзін і разбіваў. Тады тую кашу на стол людзям. А чарапкі бралі і грызлі зубамі, каб зубы не балелі, свінням кідалі, што б свінні вяліся. І калі не было доўга дзяцей, бярэш кусочак і кладзеш мужыку на макушку, і прыгаворвалі. Кусочак кашы ў платочку няслі дамой дзецям, штоб здаровыя былі. На кашу клалі падаркі: грошы, мацерыю і другое” (запісана ад Гарбузавай М.Я., 1929 г.н., перасялянкі з в. Казацкія Балсуны Веткаўскага раёна); “Тады на стол бабіну кашу падаюць, калі вып’юць тры разы і грошы пакладуць: хто больш грошай пакладзе, той будзе бабкіну кашу біць” (запісана ад Барсуковай А.А., 1925 г.н., в. Неглюбка Веткаўскага раёна); “Радзіцелі ідуць з тарэлкай накрытай і збіраюць грошы. Пачынаюць з края, з кума. Хто болей грошай паложа, той і кашу б’е. Должан біць кум ... Чарапкі паразбіраюць бабы, каб у хатах усё вялося. Усе ядуць кашу. Падымаюць рабёнка, штоб красівы, шчаслівы быў. Жалаюць яму” (запісана ад Кавалёвай Е.П., 1930 г.н., в. Колбаўка Веткаўскага раёна); “За трэцім сталом кум дзеліць кашу. Кум нясе вялікую талерку, пакрывае ручніком і ставя на стол. Побач баба ставіць бліны і пірог. Кум пачынае дзяліць кашу, кожны, хто ложыць падарунак дзіцяці, жадае яму шчасця, долі, здароўя. А кум дае кавалак пірага, блін і кашу. Даходзіць чарга і да кума. Ён павінен закончыць дзяленне кашы сваім падарункам, але ён павінен быць лепшым за астатнія, каб разбіць кашу!.. Каб захаваць пажаданні дзіцяці, маці хавае кавалкі разбітай кашы, калі ў хаце ёсць большыя дзеці, кавалчкі разбітай кашы даюць ім” (запісана ад Лупекінай А.Я., 1923 г.н., перасяленкі з в. Барталамееўка Веткаўскага раёна).

Як бачым, падзел бабінай кашы суправаджаўся пажаданнямі дзіцяці, у якіх знайшлі адлюстраванне маральныя нормы і прынцыпы беларускага народа, яго каштоўнасныя арыентацыі.

Завяршальным абрадавым дзеяннем на хрэсьбінах было “цяганне бабы на баране”: “Бабу содзяць на калёсы ці на барану, без каня кругам возяць, а тады яна ўжо ўгашчае іх дома” (запісана ад Дмітрачкавай Т.К., 1936 г.н., Чуяшковай Л.К., 1933 г.н., в. Данілавічы Веткаўскага раёна); “А тады сабіраюцца мужчыны і жаншчыны, бяруць тачку, а ў каго няма тачкі, калёсы бяруць і вязуць бабу ў магазін. Сабіраюць бабу і кума, садзяцца і вязуць іх – хто за аглоблі, хто за што цягнуць” (запісана ад Прыходзька В.В., 1935 г.н., в. Неглюбка Веткаўскага раёна); “Быў звычай вазіць бабку, яе саджалі ў начоўкі і вазілі, каб гарэлкі дала” (запісана ад Барсуковай А.А., 1925 г.н., в. Неглюбка Веткаўскага раёна); “Бабку вязуць у магазін. Як зімой – на санках, летам – на калёсах” (запісана ад Кавалёвай Е.П., 1930 г.н., в. Колбаўка Веткаўскага раёна).

Сабраны студэнтамі падчас фальклорнай практыкі матэрыял выкарыстоўваецца потым на занятках і спрыяе выхаванню павагі да нацыянальных святынь, раскрывае сутнасць беларускага ладу жыцця, багаты свет традыцый нашага народа, выходзіць патрыятычныя пачуцці, любоў да вялікай і малой радзімы, пашырае кругагляд студэнтаў, дапамагае ўсвядоміць нормы і ўзоры паводзін у калектыве.

Бібліяграфія

- 1 Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна / аўт.-уклад.: І.Ф. Штэйнер, В.С.Новак. – Гомель: ГДУ імя Ф.Скарыны, 2003. – 362 с.
- 2 Кухаронак, Т.І. Радзінныя звычаі і абрады беларусаў : Канец XIX – XX ст. / Т.І. Кухаронак. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993.

А.А. Кастрыца, А.М. Палуян

5 Радзінна-хрэсьбінныя прыкметы і павер'і

Пытанні

- 1 Якія забароны павінна была выконваць цяжарная (не стрыгчыся, не стаяць на парозе, не хадзіць на пахаванне і інш.)?
- 2 Якія дзеянні выконвалі з мэтай аблегчыць роды цяжарнай (развязвалі вузлы, адкрывалі замкі і інш.)?
- 3 Чаму дзіця пажадана было хрысціць як мага хутчэй пасля нараджэння?
- 4 Каго трэба было браць за кумоў? Каго непажадана было запрашаць?
- 5 Якія дзеянні маглі забяспечыць шчаслівы лёс дзіцяці?
- 6 Што рабілі з чарапкамі ад бабінай кашы (клалі на галловы жанчынам)? З якой мэтай?
- 7 Якія дзеянні забараняліся, таму што яны маглі пашкодзіць дзіцяці (не стрыгчы да года, “не калыхаць пустой каляскі”, не абзываць і інш.)?
- 8 Якія яшчэ вы ведаеце прыкметы і павер'і, звязаныя з нараджэннем і выхаваннем дзіцяці?

Узор запісу

Нельзя рожаніцы было валасы абразаць, ета нельзя.

Нельзя ў парозе бярэменнай стаяць, як ішла, так і пайшла, штоб дзіцятка добра радзілася.

Як у печы гарыць і страляе, іскра такая, бярэменна жэншчыны тую іскрачку ела, штоб скоранька дзіця стрэліла да і ўсё.

*Запісана ў г. Хойнікі
ад перасяленкі з в. Дворышчы Хойніцкага раёна
ад Ходас Марыі Адамаўны, 1914 г. н.,
студэнткамі Салаўёвай Т., Вайтовіч К.*

Дзеўке, якая носіць дзіця нельзя было станавіцца на вяроўку, бо дзіця можа задушыцца пупавінай.

Бярэменнай нельзя было глядзець на пакойніка ці на памерлую скаціну, а такжа хараніць, быць на пахарапах.

Калі бярэменная абпеклася, то ёй нельзя трогаць рукамі галаву ці шэю, пакуль не пройдзе шок, бо дзіця можа нарадзіцца з краснай плямай на тым месце.

*Запісана ў в. Стралічава Хойніцкага р-на
ад Сацура Аляксандры Усцінаўны, 1914 г. н.,
студэнткай Фяськовай Т.*

Беременным запрещалось бить свиней, так как будет хрюкать ребёнок.

Беременным женщинам запрещалось воду отливать, поскольку у ребёнка слюна будет идти изо рта.

*Запісана ў в. Дзімамеркі Лоеўскага р-на
ад Ігнаценка Яўгеніі Іванаўны, 1925 г. н.,
студэнткай Фяськовай Т.*

Беременным женщинам нельзя было стоять на пороге, иначе не родит.

Нельзя было завидовать и просить, иначе ребёнок будет завидовать и просить: «Дай, дай...».

*Запісана ў г. Гомель
ад перасяленак з в. Задуб'е Кармянскага раёна
Кавалёвай Таццяны Нікіфараўны, 1932 г. н.,
і Кавалёвай Анастасіі Нікіфараўны, 1935 г. н.,
студэнткай Фяськовай Т.*

Для таго, каб дзіця было разумным, нельга было стрыгціся маці, пакуль яна носіць дзіця.

Нельга было пазычаць нічога, бо тады дзіця будзе жыць у беднасці.

Нельга было браць за куму незамужнюю, бо тады яна не выйдзе замуж.

*Запісана ў в. Рэкорд Лоеўскага р-на
ад Гаўрыленка Ніны Сямёнаўны, 1928 г. н.,
студэнткай Фяськовай Т.*

Калі дзеўка ждала дзіця, то было багата прымет: нельзя было, каб свет ад луны падаў на яе, бо дзіця па нагах хадзіць будзе; пераступаць праз вяроўку, бо памрэ; калыхаць пустую люльку, бо тожэ памрэ.

*Запісана ў г.н. Лоеў
ад Паўлюшчанка Анастасіі Сяргееўны, 1925 г. н.,
Бецікавай Марыі Аўрамаўны, 1941 г. н.,
студэнткай Кацярыніч А. В.*

Бярэменныя стаялі над ступай і елі, каб дзіця добрае было.

На святы нічога не рабілі, асабліва на Каляды і Вялікдзень.

Нельга было, каб бярэменная плявала, бо нядобра для яе будзе.

Бярэменным часцей трэба глядзець на прыгожых людзей, а не на інвалідаў.

*Запісана ў в. Івольск Буда-Кашалёўскага р-на
ад Мартынавай Ганны Іванаўны, 1932 г. н.,
студэнткай Венскай М.*

Бярэменнай жанчыне не дазвалялася работаць у празнікі.

Калі калёса стаяць, нельзя праз іх і аглоблі пераступаць, бо ў дзіцёнка пупавіна за шыю запляецца.

*Запісана ў г.п. Буда-Кашалёва
ад Прусавай Зоі Фёдараўны, 1922 г. н.,
студэнткамі Міненка В., Барадзіной В.,
Валошынай А., Кашыавай А.*

Нельзя нікакой скаціны голай рукой біць і асобенна выспяткам, будзе шэрсць у дзіцёнка.

Нельзя ваду з калодзежы, калі набіраеш, то адліваць у калодзеж абратна, будуць слюнькі ў дзіцёнка цекчы і з носа тожа.

Еслі пажар, то нельзя рукамі за цела брацца, бо абязцельна будуць лапікі на целе.

Нельзя ў празнікі секчы нічога тапаром, бо ў дзіця будзе губа рассечаная, асобенна, еслі на парогі секчы.

Еслі жаншчына ў палажэнні, старалася, каб прыпечак чысты быў, еслі будзе гразны, значыць будзе дзіцёнак нехарашы, гразны.

Еслі дзеўка замуж пайшла, а на пахаронах не была і ў палажэнні, то нельзя ідці ёй на кладбішча.

Еслі ў палажэнні, нельзя ні ў кога прасіць, нічога ўзяць нельзя.

Удзіўляцца нельзя з некрасівага ці інваліда, бо дзіцё будзе такое ж.

*Запісана ў в. Данілавічы Веткаўскага р-на
ад Дзмітрачкавай Тамары Кузьмінічы, 1936 г. н.,
Чуяшовай Любові Кузьмінічы, 1933 г. н.,
студэнткамі Кушаровай К., Болзінай М.*

Нельга цяжарнай жанчыне есці прама са скаварады, бо дзіця можа нарадзіцца чорным. З гэтай жа прычыны нельга есці з кацялка.

*Запісана ў в. Будзішча Гомельскага р-на
ад Баравіцкай Дар'і Якаўлеўны, 1917 г. н.*

Матка цяжарную пеленой выцірала, як ідзе тая куда, ці шпульку ля цела прышпульвала. Гэта, каб абараніць ад сурокаў.

*Запісана ў в. Баец Калінкавіцкага р-на
ад Коўгар Зінаіды Іванаўны, 1930 г. н.,
студэнткай Хмяльніцкай І.*

Нельзя бярэменным пераступаць чэраз вяроўкі, аглоблі, каб у дзіцяці не заматалася пупавіна.

Нельзя бярэменнай у калодзеж з вядра адліваць ваду, каб дзіця не рвала.

Нельзя ісці і пляваць семкі – дзіця саплівае будзе.

Нельзя хадзіць на кладбішча, бо скоро памрэ дзіця.

Нельга біць живёл ні нагамі, нічым, бо ў дзіцёнка будуць шрамы.

*Запісана ў в. Коўпень Лоеўскага р-на
ад Краснаяравай Кацярыны Фёдараўны, 1945 г. н.,
студэнткамі Старавойтавай Ю., Зайцавай В.,
Сальнікавай В., Кулагінай В.*

Нельга пераступаць цяжарнай жанчыне праз сякеру, вяроўку, бо ўдушыцца пупавінай дзіця.

Нельга цюкаць тапаром у хаце, дзе знаходзіцца цяжарная жанчына, бо тады ў яе народзіцца дзіця з яечай губой.

*Запісана ў в. Скепня Жлобінскага р-на
ад Балянковай А.С., 1922 г. н.,
Кілянкавай Г.Н., 1917 г. н.,
студэнткай Бураковай Ж.*

Кагда жэншчына была бярэменная, то нельзя было штурхаць нагой розных жывотных, бо мог нарадзіцца рабёнак з нядобрай судзьбой.

Нельзя пераступаць чэраз ката, бо ў рабёнка маглі быць фізічаскія недадаткі.

Нельзя было станавіцца ў той след на масце, што быў астаўлены ад мокрага вядра, бо магла быць нядобрая кожа.

Жэншчына не даўжна была хадзіць на кладбішча, бо ў яе мог нарадзіцца пасле нездаровы рабёнак, ці рабёнак мог хутка пасля нараджэння памерці. А кагда жэншчына ноччу прыдзе на кладбішча, кагда поўная луна, то ў яе народзіцца вядзьмак.

Кагда бярэменная дзівілася з фізічаскіх недахопаў людзей ці жалела ўбогіх, бальных, у яе нараджалася такое ж дзіця.

Кагда жэншчына работала на свята, то ў яе зусім рабёнак мог не радзіцца ці радзіцца мёртвым.

Бярэменная не даўжна праз вяроўку пераступаць, бо ў дзіцяці будзе закручана пупавіна.

Нельзя стаяць на парогі, бо рабёнак можа не выйці.

*Запісана ў в. Іванаўка Гомельскага р-на
ад Жыроўскай Лідзіі Акімаўны, 1930 г. н.,
Златавай Марыі Васільеўны, 1932 г. н.,
Лапуковай Зінаіды Якаўлеўны, 1924 г. н.,
студэнткай Платонавай А.*

Калі цяжарная шпурляе ката выпеткам, то нараджаецца дзіця з валасамі на целе. Тады чэшуць дзіця той шчоткай, што часалі лён і кідаюць яе ў парог, каб у дзіця не шчыпела цела.

*Запісана ў в. Барталамееўка Веткаўскага р-на
ад Халадзілінай Ганны Паўлаўны., 1924 г. н.*

Нельга стаяць і сядзець на парозе бярэменнай жанчыне.

*Запісана ў в. Капань Рэчыцкага р-на
ад Філончык Таццяны Міхайлаўны, (70 гадоў),
Філончык Аляксандра Мікалаевіча, (71 год),
студэнткай Чарняўскай Т.*

Бярэменным чэраз вяроўку пераступаць нельга было.

Нельга бярэменным падходзіць к мёртвым. Калі мёртвага выносілі з хаты, нельзя было бярэменнай знаходзіцца ў хаце.

*Запісана ў г.н. Лоеў
ад Жураўскай Кацярыны Яфімаўны, 1938 г. н.,
студэнткамі Старавойтавай Ю., Зайцавай В.,
Сальнікавай В., Кулагінай В.*

Бярэменнай жаншчыне нельзя было хапацца за ліцо рукамі, калі бачыш пажар.

Трэба было насіць фартук, штоб не быў дзіцёнак урочаны (не баяўся ўроку).

*Запісана ў в. Брылёва Гомельскага р-на
ад Гарбузавай Марыі Яўсееўны, 1929 г. н.,
перасяленкі з в. Казацкія Балсуны Веткаўскага р-на,
студэнткай Каілаковай А.*

Бярэменная жаншчына не даўжна хадзіць на пахаванне.

*Запісана ў в. Усохава-Буда Добрушкага р-на
ад Балмаковай Марыі Андрэеўны, 1929 г. н.,
студэнткамі Міхейцавай І., Гуменнікавай Т.*

Няльзя царапацца за сваё цела, калі ў дзярэўні пажар – на целе дзіцёнка будзе радзімка.

Няльзя круціць па кругу бялізну, калі яе выкручываеш – будзе дзіця абвіто пупком.

Няльзя біць катой, сабак.

У празнікі не робяць нічога ні жаншчына, ні муж.

*Запісана ў в. Кругавец Добрушкага р-на
ад Куляшовай Ганны Самойлаўны, 1921 г. н.,
студэнткамі Міхейцавай І., Гуменнікавай Т.*

Калі жанчына была цяжарная, нельга было рабіць нікому з сям'і ў празнікі, дзіця магло радзіцца калечаным.

*Запісана ў в. Рудня Бурыцкая Лоеўскага р-на
ад Шамела Ганны Якаўлеўны, 1914 г. н.,
Казмярчук Марыі Паўлаўны, 1928 г. н.,
студэнткамі Унукоўскай В., Жукоўскай А.,
Балакішыевай Ю., Каляснёвай І., Бандарчук Т., Ціваненка І.*

Бярэменнай жанчыне нельзя глядзець на калеку, стаяць на парогі.
Нельзя бярэменнай красіць губы, бо будуць у дзіцёнка губы валасатыя.

*Запісана ў в. Стараселле Добрушкага р-на
ад Смалянковай Ганны Іванаўны, 1940 г. н.,
студэнткай Марозавай М.*

Бярэменная жэншчына не даўжна хадзіць на пахаванне.

*Запісана ў в. Усохава-Буда Добрушкага р-на
ад Балмаковай Маоыі Андрэеўны, 1929 г.н.,
студэнткамі Міхейцавай І., Гуменнікавай Т.*

Калі жэншчына бярэменная, ей нельзя датрагувацца к любому рабёначку.

Нельзя пераступаць цераз сабаку.

Нельзя хадзіць на кладбішча.

Нельзя стрыгці косы.

Нельзя купацца ў рэчцы.

Нельзя піць водку.

*Запісана ў в. Старое Сяло Веткаўскага р-на
ад Васільцовай Матроны Сяргеёўны, 1925 г. н.,
студэнткай Задзірака А.*

Када дзеўка цяжкая, бярэменная, то ей нельзя пераступаць праз вяроўку.

Са скаварады нельзя есці.

Нельзя пужацца, бо дзіцёнак родзіцца дурны.

Нельзя глядзець на калекаў ці гаварыць плоха пра іх і смяяцца – дзіцёнак плахі будзе.

Када пабачыш пажар, не нада хватацца рукамі за галаву – дзіцёнак красны будзе.

Мяртвяка нельзя бачыць.

А калыску пустую, калі ў ёй дзіця няма, нельзя калыхаць, бо памрэ (дзіцятка).

Ну, і работаць цяжола ня нада.

*Запісана ў в. Старое Сяло Веткаўскага р-на
ад Мацюковай Ніны Данілаўны, 1930 г. н.,
студэнткай Пісарэнка С.*

Калі цяжарная бачыць на зямлі вярхоўку, яе нельга пераступаць, бо дзіця пры родах задушыцца пупавінай.

Калі цяжарная бачыць пажар, нельга ад спалоху хапацца за розныя ўчасткі цела, бо ў дзіцёнка на тым месцы будуць красныя пятны.

Нельга смяцца з калек, каб дзіця такое не было.

Калі ў цяжарнай папросяць падаення, трэба абавязкова падаць, каб дзеці не прасілі.

*Запісана ў в. Салтанаўка Рэчыцкага р-на
ад Кляцоўскай Марыі Іванаўны, 1935 г. н.,
студэнткай Васілюк А.*

Цяжарнай кабетцы раілі пазбягаць палоху, а калі спугаецца, не хапацца рукамі за ліцо, каб у дзіцяці не было радзімых плям; забаранялася глядзець на нябожчыка, каб дзіця не было хваравітым, бледным.

*Запісана ў в. Якімавічы Калінкавіцкага р-на
ад Ганчарэнка Ганны Мікалаеўны, 1916 г. н.,
студэнткай Трус А.*

Бярэменнай нельзя было пінаць нагамі кошку, сабаку, бо дзіця будзе ва сне каўкаць, пішчаць, вішчаць.

*Запісана ў в. Судкоў Лоеўскага р-на
ад Бондар Соф'і Дзмітрыеўны, 1937 г. н.,
студэнткамі Старавойтавай Ю., Зайцавай В.,
Сальнікавай В., Кулагінай В.*

Шчаслівым лічылася дзіця, якое нарадзілася ў той дзень, калі ў гаспадарцы быў прыплод, ці дзіця, якое нарадзілася на вялікае свята.

*Запісана ў в. Ціхінічы Рагачоўскага р-на
ад Галко Ганны Паўлаўны, 1941 г. н.,
студэнткай Лоевай Г.*

Для лёгкіх родаў пасцяліць штаны мужніны на парозе і пераступіць тры разы.

Цёпчкі раскрывалі, кольца снімалі для лёгкіх родаў.

*Запісана ў г. Мазыр
ад удзельнікаў народнага ансамбля “Паляшучка”
Кастрыцай А. А., Новак В. С.*

Кагад баба ражае, усе вузлы развязваюць і замкі адпіраюць, каб аблегчыць мукі.

*Запісана ў в. Колбаўка Веткаўскага р-на
ад Кавалёвай Ефрасінні Паўлаўны, 1932 г. н.,
студэнтамі Крупскай Н., Шабалінай Н.,
Малашковай Л, Вержахоўскай В, Фяськовым С.,
выкладчыцай Новак В. С.*

Верх “бабінай” кашы даюць курам, каб нясліся.

*Запісана ў в. Старадубка Лоеўскага р-на
ад Каваленка Галіны Мікалаеўны, 1939г. н.,
студэнткай Калеснікавай А.*

Дзіцё купае бабка, закутвае яго ў мужыковую рубашку і ў рукавы завязвае хлеб, соль і жыта.

*Запісана ў в. Жыта Рагачоўскага р-на
ад Паляшчук Марыі Мікалаеўны, 1925 г.н.,
студэнткай Емельяненка Т.*

Кум бярэць кашу і разбівае яе аб вугал дзеравяннага стала. Кашай угашчаюцца ўсе госці, а чарапкі даюцца незамужнім дзеўкам.

*Запісана ў в. Гарадзец Рагачоўскага р-на
ад Гамашовай Вольгі Дзянісаўны, 1929 г. н.,
студэнткай Кончыц Г.*

Калі нараджалася дзіцё, выбіралі кума і куму. Прыглашаў іх бацька. Зваў куму стоячы, каб дзіцё хутка навучылася хадзіць.

Чарапкі ад гаршка (разбіваў кум) збіралі і потым выкідвалі, каб хвароб не было.

*Запісана ў в. Сінічына Буда-Кашалёўскага раёна
ад Васілеўскай Марыі Андрэеўны, 1930 г. н.,
студэнткай Барадзіной В.*

Чарапкі ад разбітага гаршка бабінай кашы звязваюць у платок, а потым аддавалі свінням, каб свінні вяліся.

*Запісана ў в. Лозаў Буда-Кашалёўскага раёна
ад Авер’янавай Марыі Васільеўны, 1937 г. н.,
студэнткай Авер’янавай Н.*

Дзіця стараліся пахрэсціць сразу жэ после раджэння, чэраз нескалькі нядзель, каб ніхто не мог здзелаць яму зла і каб ён быў больш здаровенькі.

Маці з бацькам выбіраюць кумоў. Адказвацца ніколі нельзя было, бо лічылася нават за грэх.

Калі дзіця хваравіценькім было, то ў кумы маглі браць вабшчэ незнакомых людзей, бо, шчыталася, тады дзіця будзе здаравейшым. І імем нават гэтага чалавека маглі назваць.

Маці, калі кашу выкупаюць і разбіваюць, гэтым часам ускідвае лёгенька дзіцяці, каб рос.

*Запісана ў г. п. Добруш
ад Тарошчынай Зінаіды Фёдараўны, 1930 г. н.,
студэнткай Сярогавай В.*

Вынося ребёнка із цэркві, крёсны должэн падняць ребёнка ўверх на выцянутыя рукі і пранесці падольшэ, штоб жыць яго шла ўверх.

В хаце в этот дзень после крешчєнія малыша ложат на кажух на куце, гдзе іконы, штоб был багаты і смирєнны.

Радня не далжна в э́тат дзєнь прінасіць на па́дарак лук, к слєзам. Прінасілі в аснaвном сла́дкае, малочнае.

*Запісана ў в. Дуброўка Добрушкага р-на
ад Буднікавай Т.М., 1914 г. н.,
студэнткай Сіваковай Р.*

Усе прысутныя стараюцца ўкрасць бабінай кашы, таму што ў вёсцы кажуць, калі яе з'ясі, то зубы не будуць балець. Хватаюць таксама і чарапкі з гаршка, прыносяць іх дамоў і кідаюць у пуню свінням, каб вяліся.

*Запісана ў в. Палессе Чачэрскага р-на
ад Маркавай Марыі Ягораўны, 1936 г. н.,
Болсун Зінаіды Пятроўны, 1938 г. н.,
Палянок Ганны Андрэеўны, 1929 г.н.,
Міхальковай Марыі Васільеўны, 1928 г.н.,
студэнткамі Мартынавай Н., Луцэнка Ю., Канавалавай В.*

Нікагда не выбіралі кумоў з адзінакавымі імёнамі.

Мужа і жонку нікагда не бралі ў кумоў.

Калі наражаўся мальчык, яго купалі ў вадзе, а ваду вылівалі пад яблыняй, штоб у етых людзей свае добрыя раджаліся. А калі дзевачка, то ваду вылівалі пад вішню.

*Запісана ў г.п. Лоеў
ад Жураўскай Кацярыны Яфімаўны, 1938 г. н.,
студэнткамі Старавойтавай Ю., Зайцавай В.,
Сальнікавай В., Кулагінай В.*

Кумоў трэба выбіраць, каб былі малодшыя за бацькоў. Тады дзеці не будуць доўга заседжвацца ў халасцяках: дзеўкі будуць замуж ісці, а хлопцы жаніцца.

*Запісана ў в. Старая Дуброва Акцябрскага р-на
ад Краўчанкі Тацяны Міхайлаўны, 1948 г. н.,
студэнткай Гаўрыловіч В.*

Кагда хрысцяць рабёнка, а ён крычыць, то будзе бойкім у жыцці, а маўчыць – слабы, хворы.

*Запісана ў в. Іванаўка Гомельскага р-на
ад Жыроўскай Лідзіі Акімаўны, 1930 г. н.,
Златавай Марыі Васільеўны, 1932 г. н.,
Лапшуковай Зінаіды Якаўлеўны, 1924 г. н.,
студэнткай Платонавай А.*

У хросных можна браць толькі хрышчоных. Можна браць замужных і незамужных. Калі мальчык, нада штоб дзеўка перахрысціла мальчыка, а еслі дзевачку, штоб перахрысціў хлопец.

*Запісана ў г. Мазыр
ад Бондаравай Васіліны Сяргеёўны, 1923 г. н.,
Станкевіч Валянціны Станіславаўны, 1927 г. н.,
студэнткамі Невяроўскай Н., Вярэніч М.,
Ступінскай М., Кабадзеявай І.*

Верх бабінай кашы знімалі і клалі асобна, каб яго не пачаставала маці дзіцяці, бо тады ў дзіцёнка будзе лічыка ў прышчах.

*Запісана ў в. Салтанаўка Рэчыцкага р-на
ад Кляцоўскай Марыі Іванаўны, 1935 г. н.,
студэнткай Васілюк А.*

Чарапкі (бабінай кашы) на галаву паложачь і цокнуць, калі дочак няма.

*Запісана ў в. Белы Калодзеж Лоеўскага р-на
ад Герасенка Раісы Васільеўны, 1938 г. н.,
перасяленкі з в. Азершчына Рэчыцкага р-на,
студэнткамі Унукоўскай В., Жукоўскай А., Балакішыевай Ю.,
Каляснёвай І., Бандарчук Т., Ціваненка І.*

Шпылячку зашпільвалі ў калыску малому, каб не зглазілі.
Малога не паказваюць нікому.

*Запісана ў в. Коўпень Лоеўскага р-на
ад Краснаяравай Кацярыны Фёдараўны, 1945 г. н.,
студэнткамі Старавойтавай Ю., Зайцавай В.,
Сальнікавай В., Кулагінай В.*

Нельзя калыхаць каляску ці краватку, калі там няма дзіця. Гаварылі, што дзіця памрэ.

Да аднаго года нельзя даваць дзіцю зеркала, нельзя яму глядзецца ў зеркала і нельзя шыць яму адзежу з новага матэрыялу.

*Запісана ў в. Стралічава Хойніцкага р-на
ад Сацура Аляксандры Усцінаўны, 1914 г. н.,
студэнткай Фяськовай Т.*

Чтобы у ребёнка не болели зубы, ножку в первый раз надо обувать левую.

*Запісана ў в. Дзімамеркі Лоеўскага р-на
ад Ігнаценка Яўгеніі Іванаўны, 1925 г. н.,
студэнткай Фяськовай Т.*

Калі дзіця забіраюць і нясуць у дом, то адразу кладуць пад прыпечак, каб спакойнае расло.

*Запісана ў в. Старадубка Лоеўскага р-на
ад Каваленка Галіны Мікалаеўны, 1939г. н.,
студэнткай Калеснікавай А.*

Еслі дзіця не спіць – выціралі падолам.

У каляску лажылі свячоныя цвяты. Брызгалі святой вадой, штоб дзіця не балела.

*Запісана ў в. Судкоў Лоеўскага р-на
ад Бондар Соф’і Дзмітрыеўны, 1937 г. н.,
студэнткамі Старавойтавай Ю., Зайцавай В.,
Сальнікавай В., Кулагінай В.*

Хлопчык будзе шчаслівым, калі ён падобны на маці, дзяўчынка – на бацьку.

У каляску, перад тым, як туды класці дзіця, трэба было палажыць хлеб, соль, вугельчык і кавалак жалеза або на некалькі хвілін ката, каб нячыстыя сілы прычапіліся да яго, а не да дзіця.

Нельга было палажыць у пустую люльку, бо тады дзіця памрэ.

Нельга было хадзіць у адведкі незамужнім дзяўчатам і мужчынам.

Жанчыны не глядзелі на навароджанага, каб не сурочыць.

*Запісана ў в. Ціхінічы Рагачоўскага р-на
ад Галко Ганны Паўлаўны, 1941 г. н.,
студэнткай Лоевай Г.*

Калі курыца знясе першае яйка, маці неадкладна, пакуль яйка не астыла, спяшаецца абвесці ім тры разы вакол галоўкі дзіцяці,

прыгаворваючы: “Хай курачка знясе столькі яек, колькі тут ёсць валаскоў”.

*Запісана ў в. Будзішча Гомельскага р-на
ад Баравіцкай Дар’і Якаўлеўны, 1917 г. н.*

Нельзя, як у цэркаў павязуць дзіцёнка, есці нічога, пакуль яго не прывязуць з хрста.

*Запісана ў в. Асінаўка Кармянскага р-на
ад Андрыянавай Наталлі Дзямідаўны, 1928 г. н.*

Калі дзіцё спужаецца, то трэба тры разы праз плячо паплюваць.

*Запісана ў в. Дубоўка Кармянскага р-на
ад Кірзэвай Н.А., 1938 г.н.,
студэнткай Прохаравай Н.*

Кто похож на свою мать, тот бывает счастлив.

*Запісана ў в. Стараселле Добрушкага р-на
ад Дзем’янавай Надзеі Анатольеўны, 1930 г.н.,
студэнткай Васьковай В. В.*

Калі нараджаецца дзіця, то яго нельга нікому паказваць 40 дней, штоб яно не балело, штоб злое вока не глянула.

*Запісана ў г. Ветка
ад Арэшчанка Хрысціны Міхайлаўны, 1923 г. н.,
перасяленкі з в. Увелья Краснагорскага р-на Бранскай вобл.,
студэнткамі Варажун С., Цясёлкінай А.*

Нельзя бэльё на ноч астаўляць, асобенна дзецкае.

*Запісана ў в. Стараселле Добрушкага р-на
ад Смаляковай Ганны Іванаўны, 1940 г. н.,
студэнткай Марозавай М.*

Шчаслівым будзе той дзіцёнак, калі хлопец пахож на мамку, а дзевачка на папку.

*Запісана ў в. Баршчоўка Добрушкага р-на
ад Шкедавай Любові Кірылаўны, 1932 г. н.,
студэнткай Сільчанка І.*

Калі рэбёнак у первы раз устане на ногі і пачне іх перастаўляць, то прастранства пола между яго нагамі прарубаюць крэст-накрэст тапаром

ці нажом. Эта значыць, перарэзаць тыя нявідзімыя путы, якія связывалі ногі дзіцёнка.

*Запісана ў в. Баршчоўка Добрушкага р-на
ад Грудавенка Валянціны Гаўрылаўны, 1930 г. н.,
студэнткай Сільчанка І.*

Штобы рэбёнак харашо рос, не трэба ему абразаць нагцей і стрыгчы валасы да годзіка.

Нельзя падмятаць каля рэбёнка, калі ён сядзіць на палу, каб не памёр.

Нельзя ругаць і праклінаць дзіцёнка, ад таго яны робяцца дурнымі і не растуць.

Не будзе жыць той дзіцёнак, што радзіўся ў маладзіку.

*Запісана ў в. Баршчоўка Добрушкага р-на
ад Шкедавай Любові Кірылаўны, 1932 г. н.,
студэнткай Сільчанка І.*

Каб абараніць младзенца ад дурнога вока, трэба пасля купання тую ваду, у якой купалі, выліць пад бярозку або пад яблыню, калі купалі дзяўчынку, ці пад дуб, калі купалі хлопчыка.

Калі ў цэркві пры хрышчэнні дзіця заплача пад крастом, значыць будзе яно шчаслівае і шмат пражыве.

Начную рубашку младзенца трэба захоўваць, пакуль дзіця добра не падрасце. Гэта забароніць ад дурнога вока.

*Запісана ў в. Салтанаўка Рэчыцкага р-на
ад Кляцоўскай Марыі Іванаўны, 1935 г. н.,
студэнткай Васілюк А.*

Як родзіцца дзяўчынка, не трэба вывешваць пялёнкі першыя 2 тыдні, каб не прыстрэчылі, бо яна вельмі хрупкая. А калі хлопчык, то можна.

*Запісана ў в. Белка Петрыкаўскага р-на
ад Літош Ніны Іванаўны, 1933 г. н.,
студэнткай Яворскай С.*

6 Пахавальныя прыкметы і павер'і

Пытанні

- 1 Што клалі ў труну пакойніку? З якой мэтай?
- 2 Ці завешвалі люстэркі, астанаўлівалі гадзіннікі, калі ў хаце пакойнік? Чаму?
- 3 Якія дзеянні выконваліся, каб у доме больш “не было пакойнікаў” (ніхто не паміраў)?
- 4 Ці можна глядзець на пахавальную працэсію ў акно? Чаму?
- 5 Якія яшчэ прыкметы і павер'і, звязаныя з пахаваннем, вы ведаеце?

Узор запісу

Уперад пакойніка нельзя ісці, штоб не ўмер упурад, у вокны глядзець нельзя.

Грошы кідаюць у ямку. Эта называецца пакойніку купіць сваю зямлю, штоб з яго там не бралі грошы.

Вот толькі як пакойніка возьмуць з лаўкі, дак тады ўжэ, хто такі самы раднейшы жывы астанецца, дак садзяць яго на тое месца, штоб ён трошкі пасядзеў, вот тады ён трошкі скарэй забудзецца.

У яму кідаць вяроўкі і палаценцы нельзя, патаму што як будзе ўставаць пакойнік на страшны суд, дак будзе блытацца з тымі палаценцамі.

*Запісана ў г. Хойнікі
ад перасяленкі з в. Дворышчы Хойніцкага раёна
Ходас Марыі Адамаўны, 1914 г. н.,
студэнткамі Салаўёвай Т., Вайтовіч К.*

У труну кладуць усё, што любіў. Калі мяртвец мяккі, то ў гэтая сям'і будзе наступны. Родныя памерлага не плачуць, бо ён будзе ляжаць у вадзе. Просяць чужых усё рабіць, бо калі свае што робяць, то грэх. Зеркала ў доме закрывалі.

*Запісана ў в. Янова Веткаўскага раёна
ад Таўсцянкавай Еўдакіі Іванаўны, 1929 г. н.,
студэнткамі Крупскай Н., Шабалінай Н.,
Малашковай Л., Вержахоўскай В., Фяськовым С.,
выкладчыцай Новак В. С.*

Када паміраў у доме чалавек, абязцельна завешывалі зеркала, патаму што нельзя, а то можа астацца душа ў зеркале.

Гаварылі, што еслі пабачыш праз вакно нябожчыка, смерць у хаце будзе ці сам памрэш.

*Запісана ў в. Старае Сяло Веткаўскага раёна
ад Мацюковай Ніны Данілаўны, 1930 г. н.,
студэнткай Пісарэнка С.*

Як ужо доўга чалавек не зможа адысці на тот свет, так, як можна, то трэба памоч яму в э́там, асабліва, калі гэта чалавек, якога калдуном лічаць, то ўжэ і дзверы, і вокны адкрываеш у хаце.

Так як сразу памрэ чалавек, то сразу жэ завёш людзей з дзярэўні, каб абмылі пакойніка, бо сваім нельзя. Пазавешваеш зеркалы і блесцяшчыя вешчы ў хаце. Зачэ́м гэта? Я не знаю. Ну, можа таму што, кажуць, калі паглядзіш у зеркала, то можаш убачыць нягодніка (нябожчыка), і ён цябе забярэ з сабою.

Калі, хто баіцца пакойніка, то хай за нагу падзержыцца яго, то і перастане.

Ды глядзець трэба, каб ніхто ў гроб з злых людзей нічога не падлажыў: ні фатаграфіі чыёй-небудзь, ні лялькі, бо гэта значыць, што гэты злы чалавек хоча, каб хто-та памёр.

Ваду, што пакойніка мылі, выліваюць, дзе ніхто не ходзіць, яна плахая.

Абавязкова ў гроб лажылі нейкія вешчы, якімі ў апошнія дні любіў пользавацца пакойнік, бо калі не паложыш, то будзе прыходзіць да цябе і прасіць аб гэтым, то лепей адразу палажыць.

Табу́рэткі, на якіх стаяў гроб, пераварочваюць, каб пакойнік не варочаўся болей сюды і ніко́га не забраў з сабой на тот свет.

Магі́лы ў нас вельмі глыбокія не капалі, бо цяжка ляжаць будзе тады. Як ужо прыязджалі, то «выкупалі» месца, асабліва, калі рылі яму, знаходзілі чые-то косці, то кідалі шмат грошай, каб «выкупіць» гэта месца, калі яно даўно, можа, было чымсьці.

*Запісана ад Чарнеўскай Марыі Уладзіміраўны, 1921 г. н.,
перасяленкі з в. Первамайскае Веткаўскага р-на,
студэнткай Сярогавай В.*

Ваду, у якой мылі нябожчыка, лічаць шкоднай, таму і выліваюць яе пад той вугал хаты, дзе менш ходзяць.

Выносяць нябожчыка з хаты нагамі ўперад, калі вынеслі галавой уперад, то ў доме ўсе вымруць. Адразу пасыпаюць хату зярном, каб у доме больш не было смерці. Нельга адразу замятаць хату, каб нябожчык не панёс сварак на той свет.

На могілкі заходзяць то́ькі ў вароты, а то гавораць, што мёртвыя не ўбачаць, хто да іх прыйшоў.

Калі магі́лу капаюць і знойдуць косці, то трэбаа выкупіць месца і кінуць грошы.

Родныя не павінны кідаць зямлю на труну – іначай нябожчыку зямля будзе цяжкай.

Калі вяртаюцца з могілак, кожны павінен памыць рукі на двары. Кажуць, што ў нябожчыка будзе душа чыстая.

*Запісана ў в. Палессе Чачэрскага р-на
ад Маркавай Марыі Ягораўны, 1936 г. н.,
Болсун Зінаіды Пятроўны, 1938 г. н.,
Палянок Ганны Андрэеўны, 1929 г. н.,
Міхальковай Марыі Васільеўны, 1928 г. н.,
студэнткамі Мартынавай Н., Луцэнка Ю., Канавалавай В.*

Калі чалавек памірае, апускаюць гроб на палаценцах, як памёр, абразаюць палаценца і аддаюць тым, хто капаў. Калі дзеўка памірала, то яе абязацельна на палаценцах спускалі, то не разразалі палаценца і не дарылі, бо яна не пайшла змуж, і падаркаў не давала, і каб на тым свеце пайшла замуж.

*Запісана ў г. Хойнікі
ад Ходас Марыі Адамаўны, 1919 г. н.,
студэнткамі Вайтовіч К., Салаўёвай Т.*

Калі адпраўлялі панехіду па нябожчыку на 40 дней, то нясуць у цэркву рушнік і ложаць яго там, каб добра было тым, хто застаўся жыць у хаце.

Калі нябожчыка лажылі ў гроб, то спачатку лажылі рушнік, каб на тым свеце нябожчыку была лёгка дарога.

*Запісана ў в. Халочча Чачэрскага р-на
ад Казловай Марыі Нікіфараўны, 1935 г. н.*

До сорокового дня душа покойника летает по земле, если в дом влетает бабочка, шмель, пчела – это душа. После сорока дней душа улетаёт на небо.

Если в сороковой день падает ложка во время поминального обеда, значит, умрёт ещё кто-нибудь из близких.

Чтобы колдун или колдунья быстрее умерли, надо в их доме вырвать доски (несколько штук) в потолке, чтоб их душа быстрее отошла от тела.

*Запісана ў в. Запрудаўка Добрушскага р-на
ад Шастапалавай Лізаветы Дзмітрыеўн, 1929 г. н.,
студэнткай Лагойкінай К.*

Калі ўмірае чалавек, дык трэба была завесіць все зеркала, штоб яны душу пакойніка не забралі.

*Запісана ў в. Старое Сяло Веткаўскага р-на
ад Малажэўскай Таісы Андрэеўны, 1934 г. н.,
студэнткай Бужан А.*

Гаварылі, што еслі пабачыш праз вакно нябожчыка, смерць у хаце будзе ці сам памрэш.

*Запісана ў в. Старое Сяло Веткаўскага р-на
ад Мацюковай Ніны Данілаўны, 1930 г. н.,
студэнткай Пісарэнка С.*

Пакуль гроб з нябожчыкам знаходзіцца ў доме, павінны быць закрыты ўсе зеркала, каб нябожчык не забраў з сабой тых, хто там адлюстроўваецца.

*Запісана ў в. Салтанаўка Рэчыцкага р-на
ад Кляцоўскай Марыі Іванаўны, 1935 г. н.,
студэнткай Васілюк А.*

На пахаванні глядзяць, штоб нічога ў гроб не падлажылі. Ё такія людзі, што што-небудзь усунуць, каб дурное зрабіць.

Калдуны цяжка ўміраюць. Еслі он не перадасць, то Бог на той свет не пусціць. Акно расчынялі, дзверы.

*Запісана ў в. Рудня Бурыйскага Лоеўскага р-на
ад Петуховай Марыі Іванаўны, 1933 г. н.,
Старажовай Куліны Парфёнаўны, 1934 г. н.,
Тачыленка Лідзіі Трафімаўны, 1928 г. н.,
студэнткамі Каляснёвай І., Ціваненка І., Кастрыцай А. А.*

Ваду, якой мылі пакойніка, лічылі плахой. Воду тую вылівалі ў выкапаную за парогам ямку. Азначала гэта тое, што такім чынам з хаты будуць вынесены ўсе няшчасці.

Калі чалавек што-небудзь перад смерцю папросіць або наказаў што, трэба абавязкова ўсё выканаць, а то доўга ён будзе трывожыць па начах. Ну, а калі ўжо забуўся, дык трэба занесці тое, што ён папрасіў, на могілкі.

Трэба, каб у пакойніка добра былі закрыты вочы. А то калі яны закрыты плоха, дык у тым доме хутка яшчэ будзе пакойнік. Кожны, хто вяртаецца з могілак, мые рукі. Эта робіцца для таго, каб у пакойніка была чыстая душа.

У доме пакойніка няможна цэлы год спяваць, жартаваць, смяяцца, каб ён не крыўдзіўся на сваіх родных.

*Запісана ў в. Каплічы Калінкавіцкага р-на
ад Бабрэнка Ганны Фёдараўны, 1920 г. н.,
студэнткай Кліменка Т.*

У рукі памершага давалі грамнічную свечку. Калі хтосьці паміраў, адкрывалі окна, дзверы, астанаўлівалі часы, закрывалі зеркала.

Сабака вые к смерці.

*Запісана ў г.н. Лоеў
ад Жураўскай Кацярыны Яфімаўны, 1938 г. н.,
студэнткамі Старавойтавай Ю., Зайцавай В.,
Сальнікавай В., Кулагінай В.*

Вучэбнае выданне

Новак Валянціна Станіславаўна
Кастрыца Алена Аляксандраўна
Палун Алена Мікалаеўна

ФАЛЬКЛОРНАЯ ПРАКТЫКА

ПРАКТЫЧНЫ ДАПАМОЖНІК па раздзеле
“ПРЫКМЕТЫ І ПАВЕР’І СЯМЕЙНАЙ АБРАДНАСЦІ”
для студэнтаў спецыяльнасці
1-21 05 01 “Беларуская філалогія”

Падпісана ў друк 27.05.2009 (62) Фармат 60х84 1/16. Папера пісчая № 1.
Гарнітура “Таймс”. Ум.-друк. арк.3,4. Ул.-выд. арк. 2,7. Тыраж 50 экз.

Аддрукавана ва ўстанове адукацыі
“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”
246019, г. Гомель, вул. Савецкая, 104